

Европски Инструмент за демократија и човекови права (ЕИДХР)

Даночниот морал во Република Северна Македонија Профил на даночните обврзници

Проектот е финансиран од
Европската Унија

Проектот е имплементиран од
Центар за Економски Анализи

Проект за даночна одговорност – Кон граѓанска одговорност
и одговорни даноци

Даночниот морал во Република Северна Македонија: Профил на даночните обврзници

ЦЕНТАР ЗА ЕКОНОМСКИ АНАЛИЗИ (ЦЕА)

Проект за даночна одговорност – кон граѓанска одговорност и одговорни даноци

Веб страница:

www.cea.org.mk

Проектот е финансиран од Европската Унија

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствено одговорност на авторите и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија.

Скопје, 2020

Проект:

Даночна одговорност – кон граѓанска одговорност и одговорни даноци

Имплементира:

Центар за економски анализи (ЦЕА)

Изготвил:

Центар за економски анализи (ЦЕА)

Издавач:

Центар за економски анализи (ЦЕА)

бул. Јане Сандански 63/3

1000 Скопје, Република Северна Македонија

info@cea.org.mk, www.cea.org.mk

Автори:

Борче Смилевски

Ана Марија Петровска

Марјан Николов

Весна Гарванлиева Андонова

Габриела Димовска

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

336.225.3:17(497.7)(047.31)

ДАНОЧНИОТ морал во Република Северна Македонија : профил на даночните обврзници / [автори Борче Смилевски ... и др.]. - Скопје : Центар за економски анализи - ЦЕА, 2020. - 57 стр. : илустр. ; 30 см

Публикацијата е во рамки на проектот: Даночна одговорност - кон граѓанска одговорност и одговорни даноци. - Фусноти кон текстот. - Други автори: Ана Марија Петровска, Марјан Николов, Весна Гарванлиева Андонова, Габриела Димовска. - Библиографија: стр. 55-57

ISBN 978-608-4731-58-0

1. Смилевски, Борче [автор] 2. Петровска, Ана Марија [автор] 3. Николов, Марјан [автор] 4. Гарванлиева Андонова, Весна [автор] 5. Димовска, Габриела [автор]

а) Даночни обврзници - Одговорност кон исполнување на даночните обврски - Македонија - Истражувања

COBISS.MK-ID 51340549

Содржина

Вовед.....	4
Кластер 1: Врската помеѓу полот и даночното однесување кај даночните обврзници.....	6
Разлики меѓу мажите и жените и нивното даночно однесување во Северна Македонија.....	10
Кластер 2. Врската помеѓу возраста и даночното однесување кај даночните обврзници.....	12
Разлики меѓу возрасните категории и нивното даночно однесување во Северна Македонија.....	18
Кластер 3. Врската помеѓу етничките групи и даночното однесување кај даночните обврзници.	20
Разлики меѓу етничките групи и даночното однесување во Северна Македонија.....	26
Кластер 4. Врската помеѓу степенот на образование и даночното однесување кај даночните обврзници.....	28
Разлики меѓу степенот на образование и даночното однесување во Северна Македонија.....	34
Кластер 5. Врската помеѓу просечните месечни примања и даночното однесување кај даночните обврзници.....	36
Разлики меѓу нивото на месечни примања и даночното однесување во Северна Македонија.....	43
Заклучоци.....	45

Вовед

Во повеќето земји, зголемување на даночните приходи бара воспоставување на ефикасен и ефективен даночен систем. Постојат стандардни и нестандартни мерки за зголемување на даночните приходи, меѓутоа, стандардните мерки за подобрување на доброволното исполнување на даночните обврски т.е. даночниот морал – како што се реформите во законодавството и администрацијата не секогаш се доволни. Стандардните мерки, исто така, можат да бидат ограничени временски, да се технолошки неприфатливи, соочени со ограничени ресурси или пак да постојат политички ограничувања.

Нестандардните мерки пак, се потпираат на темелно разбирање на човековото однесување, за тоа како индивидуите се во интеракција со јавните политики и програмите, со цел да се обезбедат креативни и ефективни решенија за доброволна и унапредена наплата на даноците. Покрај тоа, за да се помогне во прибирањето на даноците во Северна Македонија, потребна е поголема свесност кај граѓаните за исполнување на нивните даночни обврски.

Врз основа на истражувањето на Martinez-Vazquez и Schneider (2004)¹, оданочување може да се изврши само таму каде што има подготвеност граѓаните да се придржуваат кон исполнување на обврските од законите за даноци, дури и во услови кога некои луѓе не сакаат да плаќаат данок. Постојат различни ставови и емпириски истражувања за влијанието на социо-демографските и социо-економските варијабли врз даночниот морал, доброволното исполнување на даночните обврски и даночното однесување на обврзниците.

Во овој документ презентираме пет кластери кои ги земаат предвид врските помеѓу доброволното исполнување на даночните обврски со: полот, возраста и етничката припадност како социо-демографски фактори и образованието и личните примања на даночните обврзници како социо-економски фактори. Основното прашање што сакаме да го одговориме е: ***до кој степен полот, возраста, образованието и личните примања влијаат врз даночното однесување на индивидуалните даночни обврзници во Северна Македонија*** и притоа да идентификуваме карактеристики во однесувањето кои би помогнале во комуникацијата и пристапите за подобрување на доброволното помиривање на даночните обврски и конечно подобрена наплата на даноците преку нестандартни пристапи, а со тоа и унапредување на даночниот морал кај обврзниците.

Пристапот и методологијата која е користена за подготовката на оваа анализа се состои од прибирање и анализа на 1) секундарни и 2) примарни податоци, преку канцеларско истражување и преку собирање на информации од спроведен прашалник.

Применето е канцеларското истражување кое го спроведовме преку консултирање на стручна литература за бихевиористичкиот пристап во даночните политики и неговото

¹ Alm, J. Martinez-Vazquez and F. Schneider (2004) "Sizing' The Problem of the Hard-to-Tax", Contributions to Economic Analysis 268: 11-75.

влијание врз даночниот морал и значаен број на различни истражувања од други земји и региони за тоа кои социо-демографски и економски карактеристики имаат влијание врз даночниот морал на граѓаните.

Примарните податоци се собрани преку директно теренско истражување на репрезентативен примерок - хетерогена популација преку користење на повеќе-етапен случаен примерок со големина на примерокот е 1000 испитаници.

Кластер 1: Врската помеѓу полот и даночното однесување кај даночните обврзници

Истражувања и искуства

Според Schuetze (2002) полот е социолошки аспект што влијае врз однесувањето на индивидуалните даночни обврзници. Значителниот број на спроведени студии утврдуваат дека нивото на доброволното исполнување на даночните обврски помеѓу жените и мажите варира и додека некои истражувања укажуваат на повисоко ниво на доброволно исполнување на даночните обврски кај мажите кај други студии пак се покажува дека тоа се жените. Студии укажуваат дека постојат разлики помеѓу мажите и жените во однос на нивоата на доброволно исполнување на даночните обврски (Friedland, Maital, & Rutenberg, 1978); (Cadsby, Maynes, & Trivedi, 2006); (Alm, Cherry, Jones, & Mckee, 2010))². На пример, Spicer and Hero (1985) откриле дека жените повеќе доброволно ги исполнуваат даночните обврски од мажите во услови на лабораториски експеримент. Сепак, има и други спротивставени наоди: *„жените е поверојатно да избегнуваат плаќаењ на даноците во споредба со мажите, но исто така и пријавуваат помал дел од нивниот приход отколку мажите“* (Friedland, Maital, & Rutenberg, (1978)). Bordignon (1993) посочува дека даночните обврзници - мажи превземаат повеќе ризик отколку жените, што може да биде објаснување зошто мажите во помала мера доброволно ги исполнуваат даночните обврски во споредба со жените. Во Уганда, пак, даночните обврзници од женски пол во поголема мера доброволно ги исполнуваат даночните обврски. Ова според истражувањето, се должи на фактот што жените имаат тенденција да бидат позагрижени отколку мажите, бидејќи жените во Уганда приходот од своите деловни активности го сметаат како основен извор на егзистенција и оттука исполнувањето на даночните обврски се смета фактор за овозможување на континуитет во работењето (Warui and Utai, 2019).³

За постигнување на повисоко ниво на доброволно исполнување на даночните обврски, во Косово и Малезија, даночните власти традиционално ги мотивираат даночните обврзници да ги исполнат своите даночни обврски преку испраќање на *“заканувачки”* писма, како и преку покренување на кривични постапки против даночните обврзници (Shanmugam, 2004),⁴ а помалку превземаат активности на комуникација за да се дојде до взаемно усогласено решение (Yong, 2005).⁵ Сепак, овие стратегии се сметаат посоодветни при справување со намерното непочитување на исполнувањето на обврските за плаќање на даноците, но сепак може да има и други фактори кои влијаат врз однесувањето кон (не)доброволно исполнување на даночните обврски при што овие стратегии може да бидат и неадекватни.

² Friedland, N., Maital, S., & Rutenberg, A. (1978). A simulation study of income tax evasion. *Journal of Public Economics*, 10(1), 107-116.

³ http://hrmars.com/hrmars_papers/the-influence-of-demographic-factors-on-tax-payer-compliance-in-uganda.pdf

⁴ Shanmugam, S. (2004). Enforcing tax compliance: Relevant issues for criminal prosecution. *Tax Nasional*, First Quarter, 17-19.

⁵ Yong, K. (2005). Malaysia's first year self-assessment year for individual taxpayers. *Tax Nasional*, Second Quarter, 22-24.

Во минатото, главни фактори кои влијаат на доброволното исполнување на даночните обврски се анализирале високите даночни стапки, веројатноста за откривање од прикривањето на данокот, сложеноста на законот и методите кои се користат за собирање на даноците (Clotfelter, 1983; Kasipillai, 1997).⁶ Jackson and Milliron (1986)⁷ истражиле дека и полот е значаен фактор што влијае на доброволното исполнување на даночните обврски и однесувањето на даночните обврзници. Поновите студии пак покажуваат дека даночните обврзници од женскиот пол пристапуваат кон исполнување на своите даночни обврски повеќе кога ќе им се посочи дека се несовесни даночни обврзници отколку на заканата од санкција, иако двете се дизајнирани да го подобрат доброволното исполнување на даночните обврски (Jackson & Jaouen, 1989; Hite, 1997).⁸ Ова укажува на тоа дека даночните обврзници од женскиот пол се поодговорни кога станува збор за плаќање на даноците. Во регионот пак, во Косово, при спроведено истражување покажува дека процентот на мажите кои ги платиле даноците после крајниот рок, со задоцнување, е поголем од жените, односно дека жените изразуваат поголем степен на доброволно подмирување на обврските гледано низ навременоста.⁹

Досегашни наоди за РС Македонија донекаде се разликуваат од оние на другите студии за европските земји. Во достапните студии кои прават осврт на даночниот морал во РС Македонија а и во споредба со другите европски земји се аргументира дека не-демографските се позначајни од демографските фактори кои влијаат врз даночниот морал, а значајност имаат возраста и приходот но не и други фактори како полот, возраста и брачниот статус.¹⁰

Поради оваа причина, подолу ги опишуваме разликите кои може да бидат корисни за носење на политики за идентификување на групи за кои е потребно дополнително внимание за да се постигне зголемено доброволното почитување на обврските за подмирување на даноците. Имено, ќе се обидеме да утврдиме дали постојат разлики помеѓу мажите и жените во Северна Македонија во нивното однесување кон даноците и до кој степен се јавуваат тие разлики и влијаат врз нивниот личен даночен морал.

⁶ Clotfelter, C. T. (1983). Tax evasion and tax rates: An analysis of individual returns. *Review of Economics and Statistics*, 65(3), 363–373.

⁷ Jackson, B. R., & Milliron, V. C. (1986). Tax compliance research: Findings, problems, and prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5, 125–165.

⁸ Jackson, B. R., & Jaouen, P. R. (1989). Influencing taxpayer compliance through sanction threat or appeals to conscience. *Advances in Taxation*, 2, 31–147.

⁹ <http://documents.worldbank.org/curated/en/747661551725011887/pdf/135032-WP-PUBLIC-Kosovo-Tax-Compliance.pdf>

¹⁰ M. Ristovska, N. M. Blazevski, M. Nikolov. 2013). An alternative view to the tax evasion: The effect of tax morale on paying taxes in Macedonia and EU countries

Преглед на разлики во ставови за Запознаеност со и за даночниот систем и даночниот морал на даночни обврзници во РСМ по пол

	<i>Мажи</i>	<i>Жени</i>
Запознаеност и значење на даночниот систем	<p>Мажите себе си се сметаат за повеќе информирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво.</p> <p>Нивната информираност може да се воочи и по знаењето да ги идентификуваат даноците по степен на нивоа на управување и искуството со плаќање на даноците, значително поизразено кај мажите. За даночните обврзници од машки пол процедурите за плаќање на даноците се релативно едноставни.</p>	<p>Жените себе си сметаат дека се помалку информирани за даноците кои се собираат и на централно и на локално ниво.</p> <p>Степенот на информираност е поврзан и со понискиот степен на искуството во плаќање на различни даноци. Жените имаат помало искуство со плаќање на персоналниот данок на доход во однос на мажите. Истовремено процедурата за плаќање на персонален данок, данок на имот, данок на промет при продажба и данок на наследство и подарок сметаат дека не е едноставна.</p>
	<p>Најголем дел од оние лица кои се сметаат за најмалку информирани или воопшто не информирани се даночните обврзници мажи кои се од урбаните средини.</p>	<p>Најголем дел од неинформираниите даночни обврзници од женски пол се од руралните средини.</p>
Ставови за даночниот систем	<p>Без разлика на полот на даночниот обврзник, за секој бти од 10 даночни обврзници, системот за плаќање на даноци кои ги собира централната власт е јасен, додека кај 4 од 10 или не е јасен или не знаат да одговорат со јасен став.</p>	
	<p>Врз основа на искуството и процедурата за плаќање на различните даноци, општо земено даночните обврзници сметаат дека процедурата е едноставна односно процедурата за плаќање на даноците како што се персоналниот данок на доход, даноците на имот е едноставна за даночните обврзници кои имаат завршено најмалку средно или вишо (факултет) образование.</p> <p>Во просек, даночните обврзници – машки пол кои имаат завршено средно, вишо (факултет) училиште и/или магистратура/докторат сметаат дека процедурата за плаќање на даноците е едноставна и тоа за два пати повеќе од жените кои го имаат истиот степен на образование.</p>	

	<i>Мажи</i>	<i>Жени</i>
	Без разлика на полот на даночните обврзници, иако повеќето сметаат дека треба да се намали висината на даночните стапки особено за персоналниот данок, повеќе од 50% сметаат дека избегнувањето на плаќање даноци е злоупотреба и треба да биде санкционирана.	
	5 од 10 даночни обврзници – машки пол, повеќе сметаат дека даночниот систем во Северна Македонија значително не е фер.	4 од 10 од даночните обврзници – женски пол сметаат дека даночниот систем не е фер, се релативно задоволни и од демократскиот систем во државата.
Ставови за даночниот морал	4 од 10 даночни обврзници не избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок.	5 од 10 даночни обврзници не избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок.
	Помалку сметаат дека избегнувањето на даноците не е прифатливо доколку казните за истите се ниски. Помалку сметаат дека мамењето за даноци доколку се има шанса не е прифатливо.	Повеќе сметаат дека избегнувањето на даноците не е прифатливо доколку казните за истите се ниски. Повеќе сметаат дека мамењето за даноци доколку се има шанса не е прифатливо.
	Без разлика на полот на даночниот обврзник, 6 од 10 сметаат дека нивото на корупција во општината или централната власт е непроменето или повисоко во споредба со минатото и поради тоа немаат доверба во трошењето на даноците од властите.	
	Доколку се плаќаат повисоки даноци веројатно е дека би добиле поквалитетни услуги.	Доколку се плаќаат повисоки даноци не е многу веројатно дека би добиле поквалитетни услуги.
Доверба во институциите	Најголем дел од даночните обврзници без разлика на полот, немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната самоуправа и од страна на централната власт, а со тоа сметаат дека средствата собрани преку даноците од локалната самоуправа не се добро потрошени за јавните услуги кои ги добиваат.	
	Без разлика на полот, 6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци, а да живеат во РС Македонија.	

Разлики меѓу мажите и жените и нивното даночно однесување во Северна Македонија

Мажите во Северна Македонија себе си се сметаат за повеќе информирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво отколку жените. Од друга страна, пак **жените** од урбаните средини за споредба со мажите од урбаните средини се повеќе информирани.

Во однос на перцепцијата за јасноста на системот за плаќање на даноци кои ги собира централната власт, разлики меѓу мажите и жените не постојат. На 6 од 10 даночни обврзници системот за плаќање на даноци кои се собираат на централно ниво е јасен. Имено, мажите кои имаат завршено средно, вишо/високо образование и/или магистратура/докторат сметаат дека процедурата за плаќање на даноците е едноставна и тоа за **два пати повеќе од жените кои го имаат истиот степен на образование.**

Во однос на изјавите за оправданоста за избегнувањето на плаќање на даноци и исполнување на даночните обврски, значителни разлики помеѓу мажите и жените не постојат. Повеќе од 50% сметаат дека избегнувањето на плаќање даноци е злоупотреба и треба да биде адекватно санкционирана. Истовремено, ставот за нивото на корупција во општините и централната власт е дека е непроменето и до одредена мера поголемо во споредба со минатото не покажува значајни разлики меѓу ставовите на мажите и жените.

Од друга страна пак, жените во поголема мера сметаат дека **избегнувањето на даноците не е прифатливо** доколку казните за истите се ниски во споредба со даночните обврзници од машки пол, и сметаат дека **мамењето за даноците доколку се има шанса не е прифатливо, што укажува на можно повисокиот даночен морал кај лицата од женски пол.**

Разлики меѓу мажите и жените се јавуваат во однос на ставовите за зголемување на висината на даноци за добивање на поквалитетни јавни услуги. Даночните обврзници од машки пол сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци веројатно е дека би добиле поквалитетни услуги за разлика од даночните обврзници – женски пол кои сметаат дека со зголемувањето на даноците веројатно **не би добиле и поквалитетни услуги.** Што пак укажува на можни разлики во степен на доверба во јавниот сектор и ефикасното трошење на средствата.

Иако поголеми разлики не се јавуваат помеѓу мажите и жените во однос на даночниот морал и даночното однесување, сепак според исказите се укажува на тоа дека лицата од **женски пол во Северна Македонија се подисциплинирани во доброволното исполнување на даночните обврски за разлика од мажите.** Повисокиот степен на информираност за даноците кај мажите води кон подобро разбирање на даночниот систем во државата и оттука веруваат дека даночниот систем не е фер, па се склони кон преземање на повисок ризик за разлика од жените. Како што Bordignon (1993) посочува дека даночните обврзници – мажи преземаат повеќе ризик отколку жените, може да се објасни зошто

мажите се помалку дисциплинирани во доброволното исполнување на даночните обврски од жените.

Поголемата даночна дисциплина за доброволно исполнување на даночните обврски кај жените можеби и да се објасни делумно и со јазот помеѓу мажите и жените на пазарот на труд. Во споредба со високо развиените европски земји, во Северна Македонија се уште постои значајна родова нееднаквост и постои јаз помеѓу мажите и жените на пазарот на труд. Мажите учествуваат со 59,9% а жените под 40,1% на пазарот на труд по структура на вработени, истовремено од неактивното население 37,7% се мажи, додека 62,3% се жени (2019).¹¹

Дополнително, јазот во платите помеѓу мажите и жените изнесува 12%¹², па оттука жените покрај тоа што се помалку активни на пазарот на труд, можно е да стравуваат и од губење на работното место или пак од неможноста да најдат работно место, кој придонесува кон стравот од преземање на ризик за неисполнување на даночните обврски кај жените па оттука можеби произлегува и поголемата дисциплина во доброволното исполнување на даночните обврски и нивниот даночен морал е повисок.

¹¹ http://www.stat.gov.mk/pdf/2020/2.1.20.06_mk.pdf

¹² Finance Think, Бриф за политиките 15. Родовиот јаз во платите му штети на економскиот раст

Кластер 2. Врската помеѓу возраста и даночното однесување кај даночните обврзници

Истражувања и искуства

Поголемиот дел од студиите направени во САД покажуваат дека возраста е значаен фактор во објаснувањето на степенот на (не)почитување на обврската кон даноците. Да се има постари даночни обврзници може да влијае позитивно за одржување на даночниот систем во државата во однос на нивниот придонес кон целокупното ниво на доброволното исполнување на даночните обврски во една земја. Некои од истражувањата покажуваат дека возраста на даночните обврзници има позитивна корелација со степенот на доброволно исполнување на даночните обврски (Clofter, 1983);¹³ (Kirchler E. , 1999);¹⁴ (Fjeldstad & Semboja, 2001);¹⁵ (Alm, Cherry, Jones, & Mckee, 2010).¹⁶ Clofter, (1983) покажува дека даночните обврзници на возраст од 65 и повеќе години допринесуваат повеќе и се придржуваат во поголема мера кон доброволното исполнување на даночните обврски во споредба со помладите даночни обврзници. Ставовите на постарите даночни обврзници дека постои ризик од казна за непочитување на даночните обврски може да ги натераат да се придржуваат кон обврските во поголема мера (Chang, Nichols, & Schultz, 1987).¹⁷ Со возраста, се зголемува и потребата за користење на јавните добра и услуги, како што се социјалното осигурување и здравствената заштита. Па оттука и повозрасните граѓани може повеќе да ги ценат придобивките од даноците во споредба со помладите (Kirchler, 2007).¹⁸

Во РС Македонија лицата над 65 години, преку своите изјави укажуваат на повисок даночен морал, односно не оправдуваат избегнување на даноците. Овие даночни обврзници се приматели на пензии, а и дополнително повозрасните лица имаат капитал кој го створиле во текот на нивниот активен живот и чие можно губење преку неостварување на своите даночни обврзници го зголемува степенот на преземен ризик. Оттука, мотивот за исполнување на своите даночни обврски како резултат на прифаќање на понизок ризи, е повисок кај повозрасната категорија на даночни обврзници. Сепак, постарите лица во Северна Македонија изјавиле дека честопати купуваат производи на сивиот пазар каде се избегнува плаќање на ДДВ но и цените се пониски. Сепак релативно ниските пензии мотивираат купување на производи и услуги на сивиот пазар.

¹³ Clofter, C. T. (1983). Tax Evasuion and Tax Rates: An analysis of individual returns. The Review of Economics abd Statistics, 65(3), 363-373

¹⁴ Kirchler, E. (1999). Reactance to taxation: Employers attitude towards taxes. Journal of Socio-Economics, 28(2), 131-138

¹⁵ Fjeldstad, O. H., & Semboja, J. (2001). Why people pay taxes: the case of the development levy in Tanzania. World Development

¹⁶ Alm, J., Cherry, T., Jones, M., & Mckee, M. (2010). Taxpayer information assistance services and tax compliance behaviour. Journal of Economic Psychology, 31, 577-586

¹⁷ Chang, O. H., Nichols, D. R., & Schultz, J. J. (1987). Taxpayers attitudes toward tax audit risk. Journal of Economic Psychology, 8(3), 299-309.

¹⁸ Kirchler, E. (2007). The economic psychology of tax behaviour. Cambridge: Cambridge University Press.

Социјализацијата на постарите генерации се разликува од помладите генерации: нивните општествени вредности, ставовите кон државата и кон даноците може да се разликуваат од една до друга возрасна група. Оттука, постарите граѓани можат да ги ценат придобивките од даноците повеќе од помладите. Исто така, постарите лица може да бидат во подобра финансиска состојба од помладите (Riley, Foner, & Warner, 1988).¹⁹ Социјалните психолози сметаат дека постарите луѓе со годините се здобиле со поголем општествен удел како имот или социјален статус и со тоа покажуваат посилна зависност од реакциите од другите, што позитивно влијае на даночниот морал (Torgler, Benno, 2007²⁰). Во повеќето оценки, староста е значително и позитивно поврзана со даночниот морал и доброволно плаќање на даночните обврски.

Од друга страна, студијата на Wallschutzky (1984)²¹ открива дека постарите даночни обврзници се повеќе вклучени во затајувањето данок во Австралија отколку помладите. Во Западна Европа и Северна Америка постои цврста врска помеѓу возраста и доброволното исполнување на даночните обврски и даночното однесување на индивидуалните даночни обврзници, што укажува на тоа дека постојат разлики меѓу возрасните категории на даночните обврзници и нивниот став и однесување кон исполнување на даночните обврски.²²

Студиите за Уганда покажуваат дека возраста не влијае врз доброволното исполнување на даночните обврски и даночното однесување на индивидуалните даночните обврзници (Warui and Otai, 2019)²³, додека во Нигерија, постарите даночни обврзници во поголема мера ги исполнуваат своите даночни обврски спрема државата (James O Alabede, 2014)²⁴

За РС Македонија се обидеме да утврдиме дали возраста влијае врз доброволното почитување на даночните обврски кај одделните возрасни групи на даночни обврзници и какви се ставовите кои придонесуваат кон даночниот морал меѓу постарите даночни обврзници и помладите даночни обврзници.

¹⁹ Riley, M. & Foner, A., Warner, J. (1988). Sociology of age. In N.J. Smelser (Ed.), Handbook of sociology (S.243–290). Newbury Park: Sage.

²⁰ Benno Torgler, (2007). Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis, Benno Torgler, 2007, Edward Elgar Publishing limited, UK

²¹ Wallshutzky, I. G. (1984). Possible causes of tax evasion. Journal of Economic Psychology, 5(1), 371-384.

²² E. Hofmann, M. Voracek, C. Bock, Erich Kirchler, 2017. Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries

²³ http://hrmars.com/hrmars_papers/the-influence-of-demographic-factors-on-tax-payercompliance-in-uganda.pdf

²⁴ James O Alabede, (2014). An Exploratory Analysis of Individual Taxpayers' Compliance Behaviour in Nigeria: a Study of Demographic Differences and Impact

Преглед на разлики во ставови за запознаеност со и за даночниот систем и даночниот морал на даночни обврзници во РСМ по категории на возраст

	<i>Возраст 18-24 години</i>	<i>Возраст 25-34 години</i>	<i>Возраст 35-44 години</i>	<i>Возраст 45-54 години</i>	<i>Возраст 55-64 години</i>	<i>Повеќе од 65 години</i>
Запознаеност и значење на даночниот систем	Најмалку информирани даночни обврзници се даночните обврзници од РД Битола и РД Скопје.	Најмалку информирани даночни обврзници има во РД Тетово.	Даночните обврзници се сметаат за повеќе информирани споредено со другите возрасни категории во однос на даноците кои се собираат на локално и централно ниво. Во РД Штип, даночните обврзници се најмногу информирани додека во РД Скопје најмалку информирани.	Даночните обврзници од РД Струмица се најмногу информирани споредбено со другите регионални дирекции.	Даночните обврзници од РД Битола и РД Скопје се најмногу информирани споредбено со другите регионални дирекции.	Даночните обврзници од РД Прилеп и РД Скопје се најмалку информирани споредбено со другите регионални дирекции.
Ставови за даночниот систем	Без разлика на возрасната категорија на даночниот обврзник, за секој бти од 10 даночни обврзници, системот за плаќање на даноци кои ги собира централната власт е јасен, додека кај 4 од 10 или не е јасен или не знаат да одговорат со јасен став.					

	<i>Возраст 18-24 години</i>	<i>Возраст 25-34 години</i>	<i>Возраст 35-44 години</i>	<i>Возраст 45-54 години</i>	<i>Возраст 55-64 години</i>	<i>Повеќе од 65 години</i>
	За 6 од 10 даночни обврзници, системот за плаќање на даноците кои ги собираат централната власт и локалната власт не им е јасен.	Системот за плаќање на даноците од локалната власт е за 2 пати повеќе јасен од даночните обврзници на возраст од 18 до 24 години.	На даночните обврзници од оваа возрастна група системот за плаќање на даноците од локалната власт им е најмногу јасен во споредба со другите возрастни категории.	Системот за плаќање на даноците од централната власт и локалната власт им е најмногу јасен, и тоа на 7 од 10 даночни обврзници.	Системот за плаќање на даноци од централната и локалната власт им е за 3 пати повеќе јасен од даночните обврзници на возраст од 18 до 24 години.	Системот за плаќање на даноците од централната власт им е најмалку јасен во споредба со другите возрастни категории.
<p>Врз основа на искуството и процедурата за плаќање на различните даноци, општо земено испитаниците најмалку искуство со плаќање на данок имаат со данокот на промет на имот, додека најголемо искуство со данокот на имот.</p> <p>Според возрастните категории и истовремено вработени (работниот статус), даночните обврзници на возраст од 35 до 44 години имаат најмалку искуство со плаќање на било кој данок и тоа за два пати помало искуство од даночните обврзници на возраст од 55 до 64 години и за шест пати помало од даночните обврзници на возраст од 18 до 24 години.</p>						
	Најмало искуство со плаќање на персоналниот данок на доход во споредба со другите возрастни категории.	Најмало искуство со плаќање на данокот на промет на имот и данокот на наследство на имот.	Најголемо искуство со плаќање на персоналниот данок на доход во споредба со другите возрастни категории.	Даночните обврзници имаат најголемо искуство со плаќање на даноците како што се: данок на имот, данок на промет на имот, данок на наследство на имот во споредба со	Најголемо искуство со плаќање на данокот на имот.	Најмало искуство со плаќање на персоналниот данок и данокот на промет на имот.

	<i>Возраст 18-24 години</i>	<i>Возраст 25-34 години</i>	<i>Возраст 35-44 години</i>	<i>Возраст 45-54 години</i>	<i>Возраст 55-64 години</i>	<i>Повеќе од 65 години</i>
				другите возрасни категории.		
	Без разлика на возрасната категорија, поголем дел од даночните обврзници, 6 од 10, сметаат дека висината на даночните стапки треба да се намали и тоа најмногу кај данокот на додадена вредност.					
	Даночните обврзници сметаат дека треба да се намали даночната стапка на ДДВ.	6 од 10 даночни обврзници сметаат дека треба да се намали даночната стапка на ДДВ	Најмногу сметаат дека даночните стапки на даноците треба да бидат намалени во споредба со другите возрасни категории.	Најголем дел од даночните обврзници сметаат дека даночните стапки на персоналниот данок на доход и ДДВ треба да остане иста во споредба со другите возрасни категории.	Никој од испитаниците не смета дека даночната стапка на ДДВ и данокот на наследство на имот треба да биде зголемена.	Никој од испитаниците не смета дека даночната стапка на данокот на промет на имот, данокот на имот и данокот на наследство на имот треба да биде зголемена.
	Без разлика на возрасната група, 7 од 10 даночни обврзници сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, од кои со најголем удел по возрасни категории кои го делат овој став се лицата на возраст над 65 години, а потоа лицата од 18 до 24 години.					
Ставови за даночниот морал	7 од 10 даночни обврзници во сопствената возрасна категорија избегнуваат да купуваат производи и услуги од	6 од 10 даночните обврзници не избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок.			7 од 10 даночни обврзници не избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок.	

	<i>Возраст 18-24 години</i>	<i>Возраст 25-34 години</i>	<i>Возраст 35-44 години</i>	<i>Возраст 45-54 години</i>	<i>Возраст 55-64 години</i>	<i>Повеќе од 65 години</i>
	сивиот пазар за кои не се плаќа данок возрасни категории.					
	<p>Даночните обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото, и тоа најголем дел од лицата на возраст помеѓу 35 и 44 години што е за 3 пати повеќе од истото мислење на лицата на возраст меѓу 18 и 24 години.</p> <p>Додека даночните обврзници кои сметаат дека даночните систем во државата е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е непроменето, и тоа најголем дел од лицата на возраст помеѓу 45 и 64 години што е за речиси 5 пати повеќе од истото мислење кое го делат лицата на возраст помеѓу 18 и 24 години.</p>					
	<p>Во просек даночните обврзници на возраст од 18 до 24 години сметаат дека доколку плаќаат повисоки даноци, релативно веројатно е дека би добиле поквалитетни услуги, за разлика од другите возрасни категории кои не очекуваат дека со плаќањето повисоки даноци би добиле поквалитетни услуги, што соодветствува и со перцепцијата за тоа дали даночниот системот е фер и за нивото на корупција.</p>					
Доверба во институциите	<p>Без разлика на возрасната група, 6 од 10 лица сметаат дека воопшто или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната власт и од страна на централната власт.</p> <p>7 од 10 лица на возраст над 65 години сметаат дека немаат или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната власт и од страна на централната власт.</p>					
	7 од 10 лица би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство.	6 од 10 лица би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство.	50% од лицата би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.	6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.	Даночните обврзници кои се на возраст над 55 години најмногу би сакале да плаќаат пониски даноци, а да живеат во Северна Македонија.	

Разлики меѓу возрастните категории и нивното даночно однесување во Северна Македонија

Даночните обврзници на возраст помеѓу 35 и 44 години се најмногу информирани за различните даноци кои се собираат на локално и централно ниво во споредба со другите возрастни категории.

Разлики за степенот на информираност се јавуваат меѓу возрастните категории и во самите региони (регионалните дирекции-РД). Во РД Штип, даночните обврзници на возраст од 35 до 44 години се најмногу информирани додека во РД Скопје најмалку информирани, додека лицата над 65 години од РД Прилеп и РД Скопје се најмалку информирани споредбено со другите регионални дирекции.

За 6 од 10 лица на возраст од 18 до 24 години, системот за плаќање на даноците кои ги собираат **централната власт и локалната власт** не им е јасен, додека системот од централната власт најмалку јасен им е на лицата над 65 години. Оттука, двете гранични категории, **најмладите и највозрасните даночни обврзници во РС Македонија се најмногу се соочуваат со потешкотии за разбирањето на функционирањето на системот на даноци** и на централно и на локално ниво.

Врз основа на изразеното искуството процедурата за плаќање на различните даноци, без разлика на возрастните категории, испитаниците **најмалку искуство со плаќање на данок имаат со данокот на промет, додека најголемо искуство со данокот на имот.**

Големи разлики се јавуваат меѓу лицата со работен статус и нивната возраст. Лицата на возраст од 35 до 44 години имаат најмалку искуство со плаќање на било кој данок и тоа за **два пати помало искуство** од лицата на возраст од 55 до 64 години и за **шест пати помало искуство** од лицата на возраст од 18 до 24 години.

Како еден од начините на избегнување на плаќање на данокот на додадена вредност е и купувањето производи и услуги на сивиот пазар. Оттука, 7 од 10 лица на возраст над 24 години **не избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок** во споредба со другите возрастни категории.

Даночните обврзници во РСМ кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото, и тоа најголем дел од лицата на возраст помеѓу 35 и 44 години што е за 3 пати повеќе од истото мислење на лицата на возраст меѓу 18 и 24 години.

Податоците за се поголемата емиграција на младото население надвор од државата се потврдува и со ставовите на најмладите испитаници за кои **7 од 10 лица на возраст од 18 до 24 години би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство**, додека постарите лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.

Граѓаните до својата 40-та година преферираат да ја напуштат државата и при тоа да плаќаат повисоки даноци на друго место. Граѓаните пак над 40-тата година преферираат

пониски даноци и да останат да живеат во Северна Македонија. Ова укажува на појавата на резигнираност и дека овие лица се задоволуваат со условите во Северна Македонија. И во вакви услови во Северна Македонија тие не би плаќале повисоки даноци за подобрување на условите бидејќи не очекуваат дека со зголемување на даноците би добиле поквалитетна или подобра јавна услуга, туку ќе бидат повторно неадекватно потрошени.

Кластер 3. Врската помеѓу етничките групи и даночното однесување кај даночните обврзници

Истражувања и искуства

Етничката фрагментираност може да има влијание врз ефикасноста на испорака на јавните услуги. Alesina et al. (1999)²⁵ презентира модел кој ја поврзува хетерогеноста на преференциите меѓу етничките групи во една средина со ефикасноста на давање на јавни услуги од страна на локалните власти. Резултатите покажуваат дека уделот на трошење на продуктивни јавни добра (на пр. образование, патишта, канализација и управување со цврст отпад во американските градови е обратно корелирано со етничката фрагментација во еден град. Обезбедувањето на јавни добра е понеоефикасно во средините каде има етничка фрагментација, додека фискалната дисциплина исто така е повеќе проблематична.

Механизмите за тоа како етничката фрагментација влијае врз ефикасноста на испорака на јавни услуги може да се испита преку: хетерогеност на преференциите, интереси на разни групи и литературата за општествениот капитал. За хетерогеноста на преференциите, јавната политика и етничкото потекло се силно поврзани и политичките конфликти околу јавните политики се водат сè почесто по етнички линии. Ако сите етнички групи се незадоволни, ова може да биде добар показател за поларизација на овие групи кои се наоѓаат во непосакувана позиција (Alesina et al. 1999)²⁶. Резултатот е дека општините со висока етничка фрагментација имаат ниска ефикасност во испорака на јавни услуги (Николов 2013)²⁷. На пример, секоја етничка група може да има различни преференции за патување и според тоа, ќе има поларизирани преференции за кои локални патишта да се градат. Оваа литература во основа го следи моделот на Tiebout (1956)²⁸ за преференции кој тврди дека граѓаните ќе се разделат во нивните приоритети онака како најдобро одговара на нивните преференции па оттука колку е поразновидна популацијата во однос на етничките карактеристики, толку е поголема веројатноста дека потребите и вкусовите за разни јавни услуги ќе се разликуваат (Paddison 1983)²⁹.

Покрај тоа, етничките групи можат да фаворизираат програми за трошење со задолжување кои што се во согласност исклучиво на интересот на нивната етничка група и на тој начин да ги потценат јавните добра од кои што има корист целата заедница. Додека голем дел од релевантната литература во минатото се фокусирала на влијанието на различностите врз економскиот раст, постојат докази дека тие различности негативно влијаат на распределбата на приходот, нивото на сиромаштија, како и на човековиот

²⁵ Alesina, A., Baquir, R. and EASTERLY W. (1999): "Public goods and Ethnic Division," in e-Library World Bank Policy Research Working Paper Series 2108, retrieved July 27, 2005, from <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-2108>

²⁶ Ibid

²⁷ Николов М. (2013): "Cost efficiency of municipalities: Does ethnic fragmentation matter?" Book: ISBN-13: 978-961-6842-16-7, DOI: 10.4335/978.961.6842.16.7(2013); <http://www.lex-localis.com/index.php/LexLocalisPress/catalog/book/1>.

²⁸ TIEBOUT C. (1956): "A Pure Theory of Local Expenditure," *Journal of Political Economy*. Vol. 64, No. 5 (pp. 416-424)

²⁹ PADDISON R. (1983): "The fragmented state: The political geography of power," *Blackwell*.

развој (Ranis 2011)³⁰. Покрај тоа, поларизираните групи не можат да се согласат за видот и начинот на распределување на трошоците од фискалната политика што резултира со помала фискална дисциплина. Факт е дека од осамостојувањето, Северна Македонија отсекогаш имала една албанска политичка партија во владината коалиција која ја дели власта со една македонска политичка партија. Ова може да има неповолен ефект врз ефикасноста давањето на јавните услуги. Таму каде што етничките групи се поларизирани и каде политичарите имаат етнички гласачки тела и членови, учеството на трошењата што одат на продуктивни и приоритетни јавни добра е ниско (Habyarimana et al. 2007)³¹.

Ова е важно за македонската реалност каде политичките партии и гласачите на избори се фрагментирани и ги следат демографските фрикции на етничката припадност. Како неинформирани гласачи, така и поларизираните гласачи се помалку способни да ги натераат политичарите да бидат отчетни во нивното работење. Обезбедувањето на јавни добра најмногу страда во овие услови, бидејќи политичарите во поларизираните општества ретко ги интернализираат трошоците и придобивките на ниво на општеството за сите граѓани (Ahmad and Brosio 2004). Затоа е важно да се погледне етничката фрагментација како детерминанта на фискалниот аспект и ефикасноста на локалните јавни добра и услуги.

Литературата за социјален капитал се заснова на работата на Putnam's (1993)³² and North's (1990)³³ и структурниот социјален капитал објаснет како вмрежување, комуникација, доверба и културолошките и лингвистичките разлики што можат да влијаат на испорака на јавни услуги (World Bank 2002)³⁴. Putnam (1993) покажува дека разликите во ефикасноста на регионалните власти во Италија – северните власти се многу поефикасни од оние на југот – резултираат на несовапаѓањето на нивото на социјалниот капитал во двата дела на земјата.

Xin Li S (2010) го истражува односот помеѓу социјалните идентитети, етничката фрагментација и даночниот морал. Проучува две мерки на општествен идентитет: (1) идентитет заснован на надворешно забележливи етнички, јазични или религиозни карактеристики и (2) интернализиран идентитет заснован на само-пријавено чувство за етникум. Тие откриваат дека двете димензии на идентитети влијаат врз даночниот морал на луѓето и ефектите се зависни од нивото на етничката фрагментација на општеството. Овие наоди се во согласност со доказите на агрегатното ниво дека етничката фрагментација му штети на даночниот морал. Резултатите означуваат дека етничките хетерогени земји може да се соочат со повисока цена за наплата на даноците од

³⁰ Ranis G. (2011): "Diversity of communities and economic development," Yale University, Economics Department Working Paper No. 93 retrieved October 23, 2011, from: <http://ssrn.com/abstract=1924528>

³¹ Habyarimana J. and Humphreis M. and Posner D. and Weinstein J. (2007): "Why does ethnic diversity undermine public good provision?" *American Political Science Review*, Vol. 101. No. 4 pp. 709-725

³² Putnam R. (1993): "Making democracy work: Civic traditions in modern Italy, Princeton: Princeton University Press

³³ North D. (1990): "Institutions, Institutional Change and Economic Performance," Cambridge University Press

³⁴ WORLD BANK (2002): "Understanding and measuring social capital: A multidisciplinary tool for practitioners," (eds.) Grootaert C., Van Bastelaer T., ISBN: 978-0-8213-5068-3; SKU: 15068

хомогените земји, што наметнува ограничувања на нивните перформанси во јавниот сектор.³⁵

Tusicisny (2014) тврди дека оправданоста за затајување данок е позастапена кај недоверливите етнички малцинства и, во овој сегмент, таа се зголемува со зголемувањето на етничката фракционализација. И општата доверба и довербата во политичките институции го зголемуваат даночниот морал кај малите етнички групи во етнички фрагментирани земји. Поголемата политичка доверба е поврзана со дополнително зголемување на даночниот морал кај другите групи, исто така.

Ако подобрената дисеминација на информации го подобрува доброволното исполнување на даночните обврски во другите етнички групи, владите на мултиетничките земји можат да ги зголемат своите даночни приходи едноставно со тоа што ќе се потпираат на човековата природна тенденција за меѓусебна соработка Tusicisny (2014). Фер и ефикасен правосуден систем може да го зголеми моралот на луѓето преку два различни канали: преку зголемување на нивната доверба во политичките институции и зголемување на довербата во своите сограѓани без оглед на етничките разлики.³⁶

Според Steinmo (2018³⁷) онаму каде има изградено чувство на заедништво и припадност се креира општество со заедничка цел. Кохезивноста е секако социјална конструкција и не е исто што и хомогеноста. На пример САД уште од своето основање се разновидна земја, со имигранти од целиот свет, во анализата на Каролин Џонсон, оваа земја успеала да создаде чувство на идентитет и заедничка цел во средината на дваесеттиот век. Не постојат природно дадени карактеристики што прават една земја да биде покохезивна од друга. Социјалната кохезивност може да произлезе од, на пример, изолација, од споделување на заеднички цели, од заеднички убедувања и/или религија, од заеднички социјално прифатени норми или од надворешни закани. Недостатокот на социјална кохезија во наративот за македонското општество главно се базира на разликите помеѓу етнички и религиозни групи и опстојува. Оттука ова е и видливо во одговорите на прашалникот кај различните етнички групи каде се јавуваат разлики во степенот на довербата во институциите и во даночниот морал преки ставовите за плаќањето на даноците.

³⁵ <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.319.6814&rep=rep1&type=pdf>

³⁶ https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/31613/MWP_WP_Tusicisny_2014_09.pdf?sequence=1

³⁷ The Leap of Faith, The Fiscal Foundations of Successful Government in Europe and America, Sven H. Steinmo, Oxford Scholarship Online, 2018

Преглед на разлики во ставови за запознаеност со и за даночниот систем и даночниот морал на даночни обврзници во РСМ по категории на етникум

	<i>Македонец/ка</i>	<i>Албанец/ка</i>	<i>Друго</i>
Запознаеност и значење на даночниот систем	Најмногу информирани за даноците кои се собираат и на локално и на централно ниво.	5 од 10 лица се неинформирани за даноците кои се собираат и на локално и на централно ниво.	Најмалку информирани за даноците кои се собираат и на локално и на централно ниво.
Ставови за даночниот систем	Без разлика на етникумот на даночниот обврзник, за секој бти од 10 даночни обврзници, системот за плаќање на даноци кои ги собира централната власт е јасен, додека кај 4 од 10 или не е јасен или не знаат да одговорат со јасен став. Системот за плаќање на даноците кои ги собира централната власт најмногу им е јасен на Македонците додека системот за плаќање на даноците кои ги собира локалната власт најмногу им е јасен на Албанците.		
	Најголемо искуство во сопствената подгрупа имаат со плаќање на данокот на имот, додека најмало искуство со плаќање на данокот на промет	Најголемо искуство во сопствената подгрупа со плаќање на персоналниот данок на доход, додека најмало искуство со плаќање на данокот на промет.	Најголемо искуство со плаќање на данокот на имот, додека најмало искуство со плаќање на данокот на промет и данокот на наследство. Најмало искуство во плаќање на било кој данок во споредба со другите етнички групи.
	Без разлика на етничката категорија, најголем дел од даночните обврзници или 6 од 10 сметаат дека висината на даночните стапки треба да се намали и тоа најмногу за данокот на додадена вредност.		
	6 од 10 даночни обврзници сметаат дека висината на даночните стапки на сите даноци треба да се намали.	Во најголем дел даночните обврзници од оваа етничка група сметаат дека висината на даночните стапки на сите	7 од 10 даночни обврзници сметаат дека висината на даночната стапка на данокот на имот и ДДВ треба да се намали,

	<i>Македонец/ка</i>	<i>Албанец/ка</i>	<i>Друго</i>
	3 од 10 лица сметаат дека висината на даночните стапки на ПДД, данокот на наследство и ДДВ треба да остане иста.	даноци треба да се намали споредено со останатите етнички групи. 8 од 10 лица сметаат дека висината на даночната стапка на ПДД треба да се намали.	додека 5 од 10 лица од оваа група сметаат дека висината на даночните стапки на другите даноци треба исто така да се намали.
	4 од 10 од даночните обврзници, сметаат дека даночниот систем во државата не е фер.	5 од 10 од даночните обврзници сметаат дека даночниот систем не е фер.	5 од 10 од даночните обврзници сметаат дека даночниот систем во државата не е фер.
Ставови за даночниот морал	<p>Најголем дел од даночните обврзници со етничка припадност Македонци и Други, сметаат дека нивото на корупција на централната и локалната власт не е променето во споредба со пред 5 години.</p> <p>Даночните обврзници со етничка припадност – Албанци сметаат дека нивото на корупција во државата е повисоко во споредба со пред 5 години.</p>		
	5 од 10 лица избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок, додека останатите или не избегнуваат или делумно избегнуваат.	3 од 10 лица избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар и исто толку не избегнуваат. 4 од 10 лица делумно избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар.	
	6 од 10 даночни обврзници сметаат дека доколку плаќаат повисоки даноци не е многу веројатно дека би добиле и поквалитетни услуги.		7 од 10 даночни обврзници сметаат дека доколку плаќаат повисоки даноци не е многу веројатно дека би добиле и поквалитетни услуги.
Доверба во институциите	Без разлика на етничката припадност, 6 од 10 лица смета дека воопшто или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците на локалната самоуправа и централната власт.		

	<i>Македонец/ка</i>	<i>Албанец/ка</i>	<i>Друго</i>
	7 од 10 лица според етничка припадност - Македонци сметаат дека воопшто немаат или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците на локалната самоуправа и централната власт.		
	Без разлика на етничката припадност, 6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.		
	4 од 10 лица би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство.	3 од 10 лица би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство, додека 7 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.	4 од 10 лица би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство.

Разлики меѓу етничките групи и даночното однесување во Северна Македонија

Според изјавите на даночните обврзници поделени по изразена етничка припадност, **најмногу информирани за даноците** кои се собираат и на локално и на централно ниво се **Македонците**.

Системот за плаќање на даноците кои ги собира **централната власт** најмногу им е јасен на **Македонците** додека системот за плаќање на даноците кои ги собира **локалната власт** најмногу им е јасен на **Албанците**.

Македонците изјавиле дека имаат најголемо искуство со плаќање на данокот на имот, додека најмало искуство со плаќање на данокот на промет. **Албанците имаат најголемо искуство со плаќање на персоналниот данок на доход**, додека најмало искуство со плаќање на данокот на промет.

Без разлика на етничката категорија, најголем дел од даночните обврзници или 6 од 10 сметаат дека **висината на даночните стапки треба да се намали и тоа најмногу за данокот на додадена вредност**.

3 од 10 лица од етничката група - Македонци сметаат дека висината на даночните стапки на ПДД, данокот на наследство и ДДВ треба да остане иста, додека 8 од 10 лица од етничката група Албанци сметаат дека висината на даночната стапка на ПДД треба да се намали.

Најголем дел од даночните обврзници со етничка припадност Македонци и Други, сметаат дека нивото на корупција на централната и локалната власт не е променето во споредба со пред 5 години.

Даночните обврзници со етничка припадност – **Албанци сметаат дека нивото на корупција во државата е повисоко во споредба со пред 5 години**.

5 од 10 лица од етничката група Македонци избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок, додека **3 од 10 лица од етничките групи: Албанци и Други избегнуваат да купуваат на сивиот пазар**.

Даночните обврзници сметаат дека доколку плаќаат повисоки даноци не е многу веројатно дека би добиле и поквалитетни услуги.

Без разлика на етничката припадност, 6 од 10 лица смета дека воопшто немаат или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците на локалната самоуправа и централната власт, **при што недовербата е многу поголема кај Македонците во споредба со другите етнички групи**.

7 од 10 лица од етничката група Албанци би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија наспроти 6 од 10 лица од етничките групи: Македонци и Други што е незначителна разлика.

Кластер 4. Врската помеѓу степенот на образование и даночното однесување кај даночните обврзници

Истражувања и искуства

Општо земено, ниската финансиска писменост, а особено малата информираност за даноците, води кон ограниченото разбирање и исполнување на даночните обврски кон државата и може да предизвика недоверба и непочитување на законите. Ниското ниво на образование може да биде поврзано и со низок степен доброволно исполнување на даночните обврски (Bobek et al., 2007).³⁸

Имено, високиот степен на сложеност на даночниот систем, може да доведе до ограничено разбирање на даночните обврски и поголема несигурност кај даночните обврзници. (Kirchler, 2007).³⁹

Неодамнешни студии направени за 111 земји во светот укажуваат дека постои прилично мала, но значајна негативна врска помеѓу образованието на даночните обврзници и доброволното исполнување на даночните обврски. Високообразованите испитаници имаат тенденција да бидат помалку дисциплинирани во доброволното исполнување на даночните обврски отколку помалку образованите. Според анализата, лицата со пониско образование имаат тенденција да бидат во поголема мера даночно одговорни во споредба со високообразованите даночни обврзници. Во однос на образованието, не постои голема разлика помеѓу регионите, единствено Океанија отстапува од целокупната негативна врска со образованието и доброволното исполнување на даночните обврски.⁴⁰

Од друга страна, постојат студии кои укажуваат на позитивна врска помеѓу образованието и доброволното исполнување на даночните обврски (Bhatia, 1976)⁴¹, (Chan, Troutman, & O'Bryan, 2000)⁴², (Jackson & Milliron, 1986)⁴³, (Kirchler & Cambridge, 2007)⁴⁴, и (Niway, 2016)⁴⁵ исто така посочува дека нивото на образование е директно поврзано со даночниот морал и даночното однесување. Образованите даночни обврзници се повеќе склони кон исполнување на даночните обврски од необразованите даночни обврзници.

Истражување направено во Австралија открива дека повисоко образованите даночни обврзници бележат висок степен на доброволно исполнување на даночните обврски

³⁸ Bobek, D. D., Roberts, R. W., & Sweeney, J. T. (2007). The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and the United States. *Journal of Business Ethics*, 74, 49–64. <http://dx.doi.org/10.2307/25075443>.

³⁹ Kirchler, E. (2007). *The economic psychology of tax behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴⁰ E. Hofmann, M. Voracek, C. Bock, Erich Kirchler, 2017. Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries

⁴¹ Bhatia, H. L. (1976). *Public Finance* (19th edition ed.). New Delhi: Vikas Publishing House Pvt Ltd.

⁴² Chan, C. W., Troutman, C. T., & O'Bryan, D. (2000). An expected model of taxpayer compliance: Empirical evidence from the United States and Hong Kong, *Auditing and Taxation. Journal of International Accounting*, 83-103.

⁴³ Jackson, B. R., & Milliron, V. C. (1986). Tax Compliance Research: Findings, problems, and prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5, 125-165.

⁴⁴ Kirchler, & Cambridge, E. (2007). *The Economic psychology tax behavior*.

⁴⁵ Niway, A. W. (2016). Determinant of voluntary compliance behavior evidence from SNNPR Ethiopia. *International Journal of Science and Research*, 5(12), 967-973.

споредено со оние со пониско образование. Позитивната корелација помеѓу доброволното исполнување на даночните обврски и нивото на образование се припишува на подобрените перцепции за даночна праведност кога даночните обврзници се подобро образовани и имаат капацитет да се справат со сложените закони за даноци (Dubin, Graetz, & Wilde, 1990);⁴⁶ (Saad, 2010)⁴⁷. Од друга страна, високообразованите даночни обврзници исто така имаат капацитет да ги искористат „дупките“ во даночните закони за да ги намалат своите даночни обврски (Jackson & Milliron, 1986); (Dubin et al 1990).

Оттука, се обидуваме да ја испитаме врската помеѓу степенот на образование на даночните обврзници и нивното даночно однесување односно дали постојат разлики меѓу високообразованите и нискообразованите даночни обврзници во РСМ, односно, дали образованието влијае на доброволното исполнување на даночните обврски и даночниот морал меѓу високо образованите даночни обврзници и оние со понизок степен на образование.

⁴⁶ Dubin, J. A., Graetz, M. J., & Wilde, L. L. (1990). The effect of audit rates on the federal individual income tax, 1977-1986. *National Tax Journal*, 43(4), 395-409.

⁴⁷ Saad, N. (2010). Services and tax compliance behaviour. *Journal of Economic Psychology*, 31, 577-586.

Преглед на разлики во ставови за запознаеност со и за даночниот систем и даночниот морал на даночни обврзници во РСМ по степен на образование

	<i>Без образование/ основно училиште</i>	<i>Средно училиште (насочено или гимназија)</i>	<i>Вишо/факултет</i>	<i>Магистратура/докторат</i>
Запознаеност и значење на даночниот систем	Најмалку информирани за даноците кои се собираат и на локално и на централно ниво и тоа 7 од 10 лица.	4 од 10 лица не се доволно информирани за даноците кои се собираат на локално и централно ниво и 4 од 10 лица се делумно информирани за даноците.	Повеќе се информирани за даноците кои се собираат на локално ниво отколку на централно ниво.	Даночните обврзници имаат најголемо познавање за даноците кои се собираат и на локално и на централно ниво во споредба со другите нивоа на образование.
Ставови за даночниот систем	<p>Без разлика на степенот на образование на даночниот обврзник, за секој бти од 10 даночни обврзници, системот за плаќање на даноци кои ги собира централната власт е јасен, додека кај 4 од 10 или не е јасен или не знаат да одговорат со јасен став.</p> <p>На 8 од 10 даночни обврзници со степен на образование стекната Магистратура/Докторат, системот за плаќање на даноците кои ги собираат централната власт им е јасен, односно за истата категорија за 9 од 10 локалните даноци им се јасни</p> <p>Врз основа на директно искуството со плаќање на различните даноци 3 од 10 даночни обврзници имале искуство со плаќање на личен данок на доход. Овој просек се разликува помеѓу различните групи по степен на образование и тоа на 80% од лицата со образование над високо образование (магистратура или доктората), и 40% кај лицата со високо образование. Овој просек зависи и од статусот на вработување и тоа 5 од 10 вработени имаат искуство во директно плаќање на личен данок на доход, а многу пониско кај останатите подгрупи. Нискиот степен на директно искуство со плаќање на данокот може да биде случај и поради тоа што исплатителот (правно лице) го плаќа во име на вработениот (брuto плата) односно го пресметува и плаќа за дадениот надоместок (за дело, работа, услуга). Искуство со данокот на имот имаат половина од испитаниците. Најмалку искуство имаат испитаниците со плаќање на данокот на промет при продажба на имот.</p>			
	Даночните обврзници имаат најмалку искуство со плаќање на данокот на промет на имот и данокот на наследство на имот, а	Даночни обврзници со најмалку искуство со плаќање на данокот на промет на имот и данокот на наследство на имот, а	Даночните обврзници со најмалку искуство со плаќање на данокот на промет на имот и данокот на	Даночните обврзници со најмалку искуство со плаќање на данокот на промет на имот, а најмногу со плаќање на персоналниот данок.

	<i>Без образование/ основно училиште</i>	<i>Средно училиште (насочено или гимназија)</i>	<i>Вишо/факултет</i>	<i>Магистратура/докторат</i>
	<p>најмногу со плаќање на данок на имот.</p> <p>Овие обврзници имаат 4 пати помало искуство со плаќање на персоналниот данок од лицата кои имаат завршено магистратура/докторат.</p>	<p>најмногу со плаќање на данок на имот.</p>	<p>наследство на имот, а најмногу со плаќање на персоналниот данок и данокот на имот.</p>	<p>Оваа категорија на обврзници имаат 2 пати помало искуство со плаќање на данок на имот од лицата кои се без образование/основно образование.</p>
	<p>Без разлика на степенот на образование, најголем дел од даночните обврзници или 6 од 10 сметаат дека висината на даночните стапки треба да се намали и тоа најмногу за данокот на додадена вредност.</p>			
	<p>Даночни обврзници кои најмногу сметаат дека треба да се намали даночната стапка на ДДВ во споредба со другите даноци.</p>	<p>Најголем дел од даночните обврзници кои сметаат дека даночната стапка на персоналниот данок треба да остане иста во споредба со другите категории на обврзници според степен на образование.</p>	<p>Даночните обврзници кои најмногу сметаат дека треба да се зголеми даночната стапка на данокот на имот во споредба со другите даноци но и во споредба со другите лица и нивниот степен на образование.</p>	<p>Даночните обврзници сметаат дека најмногу треба да се намали даночната стапка на персоналниот данок и ДДВ во споредба со другите даноци, додека стапката на данок на наследство на имот треба да се зголеми во однос на другите испитаници и нивниот степен на образование.</p>
	<p>Без разлика на степенот на образование, 5 од 10 даночни обврзници сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, од кои најголем број кои го делат овој став се лицата кои се без образование/основно училиште и средно училиште.</p>			
Ставови за даночниот морал	<p>7 од 10 даночни обврзници помалку избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок.</p>		<p>6 од 10 даночни обврзници избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок.</p>	

	<i>Без образование/ основно училиште</i>	<i>Средно училиште (насочено или гимназија)</i>	<i>Вишо/факултет</i>	<i>Магистратура/докторат</i>
	<p>Даночните обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е исто во споредба со минатото, и тоа најголем дел од лицата кои имаат завршено средно образование и високо образование.</p> <p>Даночните обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото и тоа најголем дел од лицата што имаат завршено средно образование, што е за 13 пати повеќе од истиот став на лицата кои имаат завршено високо образование.</p>			
	4 од 10 даночни обврзници сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци, веројатно ќе се добијат поквалитетни услуги.	Најголем дел од даночните обврзници сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци малку е веројатно дека ќе се добијат поквалитетни услуги во споредба со другите лица и нивниот степен на образование.	8 од 10 даночни обврзници сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци воопшто не е веројатно дека ќе се добијат поквалитетни услуги.	
	<p>Без разлика на степенот на образование, 6 од 10 лица сметаат дека избегнувањето на плаќање даноци не е во ред доколку шансата да бидат фатени е мала или доколку би имале добри контакти во партијата.</p> <p>4 од 10 лица сметаат дека лицата кои не можат да си ги дозволат средствата за давачките не треба да избегнуваат плаќање на даноци. Лицата кои имаат понизок степен на образование помалку би се осудиле да избегнат плаќање на данок за разлика од лицата со повисок степен на образование.</p>			
Доверба во институциите	Без разлика на степенот на образование, 7 од 10 лица сметаат дека воопшто или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната власт и од страна на централната власт.			
	7 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.	6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија, додека 4 од 10 да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство. Најголем дел би сакале да плаќаат повисоки даноци и	5 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија, додека останатите 5 од 10 да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство.	Најмал дел од даночните обврзници би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство во споредба со другите лица и нивниот степен на образование.

	<i>Без образование/ основно училиште</i>	<i>Средно училиште (насочено или гимназија)</i>	<i>Вишо/факултет</i>	<i>Магистратура/докторат</i>
		да живеат во странство во споредба со другите лица и нивниот степен на образование.		

Разлики меѓу степенот на образование и даночното однесување во Северна Македонија

Даночните обврзници кои се без образование или основно образование и кои според работен статус се домаќини/ки се најмалку информирани за даноците кои се собираат на централно ниво, додека невработените се најмалку информирани за даноците кои се собираат на локално ниво во споредба со другите категории според работен статус. Од друга страна, лицата кои имаат завршено вишо/високо образование се најмногу информирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво.

Системот за плаќање на даноците кои ги собираат централната власт и локалните власти им е најмногу јасен на лицата кои имаат завршено Магистратура/Докторат и тоа на 9 од 10 лица.

Без разлика на степенот на образование, 7 од 10 лица немаат искуство со плаќање на даноци. Повеќе искуство имаат со данокот на имот за разлика од личниот данок на доход. Најголемо искуство со директно плаќање на личниот данок на доход имаат пообразованите подгрупи. Со данокот на имот најмногу искуство имаат групите со основно и средно образование. Најмалку искуство даночните обврзници изјавиле дека имале со данокот на промет при продажба на имот. Нискиот степен на директно искуство со плаќање на данокот на личен доход може да биде случај и поради тоа што исплатителот (правно лице) го плаќа во име на вработениот (брuto плата) односно го пресметува и плаќа за дадениот надоместок (за дело, работа, услуга).

5 од 10 од лицата кои се без образование/основно училиште и средно училиште, сметаат дека даночниот систем во државата не е фер.

Необразованите лица или тие со основно образование (4 од 10) сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци, релативно е веројатно дека ќе се добијат поквалитетни услуги, наспроти 8 од 10 даночни обврзници кои имаат магистратура/докторат.

Во однос на избегнувањето на плаќање даноци во државата, без разлика на степенот на образование, 6 од 10 лица сметаат дека избегнувањето на плаќање даноци не е во ред доколку шансата да бидат фатени е мала или доколку би имале добри контакти во партијата, додека 4 од 10 лица сметаат дека лицата кои не можат да си ги дозволат средствата за давачките сепак не треба да избегнуваат плаќање на даноци.

Оттука, лицата кои имаат понизок степен на образование помалку би се осудиле да избегнат плаќање на данок за разлика од лицата со повисок степен на образование.

Во однос на степенот на образование и висината на даноците во државата, **7 од 10 лицата кои се без образование или имаат основно образование би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија**, додека најголем дел од лицата кои имаат средно образование би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство.

Пообразованите даночни обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е исто во споредба со минатото. Додека, помалку образованите даночни обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото и тоа за 13 пати повеќе од истиот став на пообразованите лица. Тоа може да се должи и на ниската доверба на даночните обврзници кон централната и локалната власт. Со нерешените коруптивни индикации од проектот Скопје 2014 и со неславната улога на СЈО произлегува дека корупцијата и неказнивоста на високата корупција води до чувството за нефер третман кон граѓаните кои се и даночни обврзници. Многу е веројатно дека повисоко образованите лица се повеќе информирани за оваа реалност од пониско образованите и можеби поради тоа лицата кои имаат понизок степен на образование помалку би се осудиле да избегнат плаќање на данок за разлика од лицата со повисок степен на образование кои се повеќе свесни за нефункционалноста на системот на казнивост. Како што во неодамнешните студии направени за 111 земји во светот укажуваат дека постои прилично мала, но значајна негативна врска помеѓу образованието на даночните обврзници и доброволното исполнување на даночните обврски⁴⁸, ситуацијата во Северна Македонија е слична. Високообразованите испитаници имаат тенденција да се помалку дисциплинирани во доброволното исполнување на даночните обврски отколку помалку образованите.

Понатаму, помалку образованите лица сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци малку е веројатно дека ќе се добијат и поквалитетни услуги, но сепак сакаат да плаќаат пониски даноци и да останат да живеат во Северна Македонија. Ова укажува дека помалку образованите лица се задоволуваат со уловите во државата но, не дека не сакаат подобри услови за живеење туку бидејќи не веруваат дека повисоките даноци значително би ја подобриле ситуацијата. Од друга страна пак, **високообразованите лица сметаат дека со плаќањето на повисоки даноци воопшто не е веројатно дека ќе се добијат поквалитетни услуги во државата**, па поради тоа преферираат да живеат во странство каде веруваат дека плаќањето на повисоки даноци нуди повисок квалитет на живот и поквалитетни јавни услуги.

⁴⁸ Bobek, D. D., Roberts, R. W., & Sweeney, J. T. (2007). The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and the United States. *Journal of Business Ethics*, 74, 49–64. <http://dx.doi.org/10.2307/25075443>

Кластер 5. Врската помеѓу просечните месечни примања и даночното однесување кај даночните обврзници

Истражувања и искуства

Теоријата на класичен данок (Allingham & Sandmo, 1972)⁴⁹ е неубедлива во однос на приходот и неговиот ефект врз доброволното исполнување на даночните обврски. Даночните обврски го намалуваат износот на расположливиот доход и затоа посебно им штети на лицата со ниски примања, што може да резултира со ризик за непочитување на обврските. Како последица на тоа, категориите на даночни обврзници со ниски примања се претпоставуваат дека имаат пониско ниво на доброволно исполнување на даночните обврски од категориите на даночни обврзници со високи примања.

Од друга страна пак, може да се смета дека лицата со високи примања имаат поголема веројатност да избегнуваат даноци отколку оние со ниски примања. Chung and Trivedi (2003)⁵⁰ пак укажува дека високиот приход е поврзан со слабо доброволно исполнување на даночните обврски. Лицата со високи примања плаќаат апсолутно и релативно повисока сума на данок од лицата со ниски приходи и ризикуваат повисоки казни во случаи на откриено затајување.

Наодите во повеќето студии го поддржуваат тврдењето дека како што се зголемува нивото на приходот, доброволното исполнување на даночните обврски се намалува Spicer and Lundstedt (1976)⁵¹, (Andreoni et al., 1989)⁵² кои докажуваат дека нивото на приход е статистички значајно врз односот на испитаниците кон затајување данок. Witte and Woodbury (1985)⁵³ исто така укажуваат дека доброволното однесување на лицата со високи приходи за исполнување на даночните обврски релативно не ги почитуваат даночните правила. Во други студии, Crane and Nouraud (1990)⁵⁴ откриле дека лицата со повисоко ниво на приход имаат тенденција да избегнуваат плаќање на даноци. Додека студијата на Manaf et al. (2005)⁵⁵ открива дека даночните обврзници со среден приход во поголема мера доброволно ги исполнуваат даночните обврски за разлика од даночните обврзници кои имаат ниски или високи примања.

Основната претпоставка е дека лицата со повисоки приходи би избегнувале плаќање на даноците бидејќи затајувањето дава поголем принос при повисоки приходи. Врз основа на европските податоци, Konrad и Qari (2009)⁵⁶ не наоѓаат докази дека приходот влијае

⁴⁹ Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323–338.

⁵⁰ Chung, J., & Trivedi, V. (2003). The effect of friendly persuasion and gender on tax compliance behavior. *Journal of Business Ethics*, 47, 133–145.

⁵¹ Spicer, M. W., & Lundstedt, S. B. (1976). Understanding tax evasion. *Public Finance*, 21(2), 295-305.

⁵² Andreoni, J., Erard, B., & Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36, 818-860.

⁵³ Witte, A. D., & Woodbury, D. F. (1985). The effect of tax laws and tax administration on tax compliance: The case of US individual tax. *National Tax Journal*, 38(1), 1-13.

⁵⁴ Crane, S. E., & Nourzad, F. (1986). Tax evasion: An empirical analysis. *The Economics and Statistics*, 68(2), 217-228.

⁵⁵ Manaf, N. A., Hasseldine, J., & Hodges, R. (2005). The determinants of Malaysian Land taxpayers' compliance attitude. *eJournal of Tax Research*, 3(2), 206-221.

⁵⁶ Konrad, K.A., & Qari, S. (2009). The last refuge of a scoundrel? Patriotism and tax compliance. IZA Discussion Paper Series, No. 4121.

врз даночниот морал. Од друга страна, Lago-Penas and Lago-Penas (2010)⁵⁷ откриваат дека даночниот морал се зголемува со зголемувањето на приходот со оглед на тоа дека со поголеми приходи, финансискиот стрес односно грижата за обезбедување на средства во домаќинството се намалува па оттука и исполнувањето на даночните обврски не претставува проблем.

Во Уганда, направени се статистички истражувања и е утврдено дека нивото на приход на даночните обврзници значително влијае врз нивното однесувањето кон исполнување на даночната обврска. Како што даночните обврзници остваруваат повисок приход, веројатно е дека ќе покажат пониско доброволно исполнување на даночните обврски. (James O Alabede, 2014)⁵⁸

Во Источна Европа и Централна Азија, постои значајна **негативна врска помеѓу приходот и доброволното исполнување на даночните обврски**, што укажува дека лицата со повисоки приходи имаат тенденција кон пониско доброволно исполнување на даночните обврски од лицата кои остваруваат ниски приходи.⁵⁹

Оттука подолу ги прикажуваме ставовите и мислењата на даночните обврзници во РСМ по категории на различни приходи во домаќинството, и нивните ставови за однесување кон даночниот систем.

⁵⁷ Lago-Penas, I., & Lago-Penas, S. (2010). The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries. *European Journal of Political Economy*, 26(4): 441-453.

⁵⁸ James O Alabede, 2014. An Exploratory Analysis of Individual Taxpayers' Compliance Behaviour in Nigeria: a Study of Demographic

Differences and Impact

⁵⁹ Hofmann, M. Voracek, C. Bock, Erich Kirchler, 2017. Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries

Преглед на разлики во ставови за запознаеност со и за даночниот систем и даночниот морал на даночни обврзници во РСМ по степен на образование

	<i>Домаќинства Без примања</i>	<i>Домаќинства со приходи до 10 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 10 до 20 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 20 до 30 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 30 до 40 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи над 40 илјади денари</i>
Запознаеност и значење на даночниот систем	8 од 10 даночни обврзници во воопшто не се информирани или многу малку се информирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво.	Даночните обврзници се за 2 пати помалку информирани од лицата кои имаат примања над 30.001 денари.	50% од даночните обврзници се сметаат за најмалку информирани за даноците кои се собираат и на централно и на локално ниво.		Најголем дел од оваа група се информирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво во споредба со лицата кои имаат други примања.	4 од 10 даночни обврзници во оваа група потполно или најмногу се информирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво.
Ставови за даночниот систем	<p>Без разлика на просечните примања, за 6 од 10 даночни обврзници, системот за плаќање на даноци на централно и локално ниво е јасен, додека кај 4 од 10 или не им е јасен или не знаат да искажат став.</p> <p>Без разлика на просечните примања, системот за плаќање на локални даноци е појасен за даночните обврзници отколку за даноците кои се собираат на централно ниво.</p>					
	Најмалку им е јасен системот за плаќање на даноци од централната и локалната власт во споредба со лицата кои имаат други примања.		За 6 од 10 лица, системот за плаќање централните и локалните даноци е јасен.		На 7 од 10 обврзници во ова група системот за плаќање на даноците и на централно и локално ниво им е најјасен во споредба со лицата кои имаат други примања	
	Плаќање на даноци кои се собираат на централно ниво им е за 2 пати помалку јасен од системот за плаќање на даноци од локалната власт.					

	<i>Домаќинства Без примања</i>	<i>Домаќинства со приходи до 10 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 10 до 20 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 20 до 30 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 30 до 40 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи над 40 илјади денари</i>
	<p>Во просек 3 од 10 лица немаат директно искуство со плаќање на даноци. Повеќе искуство имаат со данокот на имот за разлика од личниот данок на доход. Најголемо искуство со директно плаќање на личниот данок на доход имаат подгрупите со повисоки лични примања. Како што се зголемуваат примањата од 2 од 10 за оние со ниски примања, на 5 од 10 во групата со највисоки примања. Со даноците на имот најмногу искуство имаат повторно лицата со повисоки примања.</p> <p>Даночните обврзници имале најмалку искуство или воопшто немале искуство со плаќање на данокот на промет и данокот на наследство.</p>					
	<p>Група со најмалку или без искуство со плаќање на било кој данок во споредба со лицата со други примања.</p> <p>За оние кои имаат некакво искуство најголемо е со плаќање на ПДД и тоа кај 3 од 10 лица, а без искуство со плаќање на данок на промет на имот и данок на наследство</p>	<p>Помалку или без искуство со плаќање на било кој данок во споредба со лицата со други примања.</p> <p>За оние кои имаат некакво искуство, најголемо е со плаќање на данок на имот и тоа кај 5 од 10 лица во споредба со другите даноци и без искуство со плаќање на данокот на промет на имот кај 9 од 10 лица.</p>	<p>Група на даночните обврзници со најголемо искуство со плаќање на данок на имот споредбено со лицата со други примања и тоа кај 7 од 10 лица во споредба со другите даноци и без искуство со плаќање на данокот на промет на имот кај 8 од 10 лица.</p>	<p>Даночните обврзници имаат најголемо искуство со плаќање на данок на имот и данок на промет на имот во споредба со лицата со други примања.</p> <p>Најмалку искуство или без искуство имаат со плаќање на данокот на наследство на имот и тоа кај 8 од 10 лица во споредба со другите даноци.</p>	<p>Даночните обврзници имаат најголемо искуство со плаќање на данок на промет на имот и ПДД во споредба со лицата со други примања.</p> <p>Најмалку искуство или без искуство имаат со плаќање на данокот на наследство на имот и тоа кај 8 од 10 лица во споредба со другите даноци.</p>	<p>Даночните обврзници имаат најголемо искуство со плаќање на данокот на имот и тоа за 3 пати повеќе од лицата без примања.</p> <p>4 од 10 лица немале искуство со плаќање на данокот на имот што е повеќе од лицата кои имаат примања помеѓу 10.001 – 20 илјади денари.</p>

	<i>Домаќинства Без примања</i>	<i>Домаќинства со приходи до 10 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 10 до 20 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 20 до 30 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 30 до 40 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи над 40 илјади денари</i>
	на имот кај 9 од 10 лица.					
<p>Без разлика на просечните примања, најголем дел од даночните обврзници или 6 од 10 сметаат дека висината на даночните стапки треба да се намали и тоа најмногу за данокот на додадена вредност.</p> <p>Даночните обврзници кои имаат месечни примања над 30 илјади денари, најмногу сметаат дека лицата со повисоки примања треба да имаат повисока стапка на данок (познат како прогресивен данок).</p>						
	Даночните обврзници сметаат дека најмногу треба да се намали даночната стапка на ПДД и ДДВ во однос на другите даноци.	Даночните обврзници се тие кои најмногу сметаат дека даночните стапки треба да бидат намалени во споредба со лицата со други примања. 8 од 10 даночни обврзници сметаат дека најмногу треба да се намали даночната стапка на ДДВ и данокот на наследство на имот во однос на другите даноци.	7 од 10 даночни обврзници сметаат дека сите даночни стапки треба да бидат намалени без разлика за кој данок станува збор.	Најголем дел од даночните обврзници сметаат дека даночните стапки на данокот на промет на имот, ДДВ и данокот на имот треба да останат исти во споредба со лицата со други примања.	Најголем дел од даночните обврзници сметаат дека даночната стапка на ПДД треба да остане иста и тоа кај 4 од 10 лица во споредба со лицата со други примања.	Најголем дел од даночните обврзници и тоа 7 од 10 сметаат дека даночната стапка на данокот на имот треба да се намали во споредба со лицата со други примања. 3 од 10 лица сметаат дека даночната стапка на данокот на наследство на имот треба да остане иста.
<p>Без разлика на просечните примања, 5 од 10 даночни обврзници сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, од кои најголем број кои го делат овој став се лицата кои имаат просечни примања помеѓу 20.001 – 30 илјади денари.</p>						

	<i>Домаќинства Без примања</i>	<i>Домаќинства со приходи до 10 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 10 до 20 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 20 до 30 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 30 до 40 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи над 40 илјади денари</i>
Ставови за даночниот морал	6 од 10 даночни обврзници релативно не избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок.	7 од 10 даночните обврзници не избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок во споредба со лицата	6 од 10 даночни обврзници релативно не избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок, наспроти 4 од 10 лица кои избегнуваат да купуваат производи од сивиот пазар.	5 од 10 даночни обврзници избегнуваат да купуваат производи и услуги од сивиот пазар за кои не се плаќа данок.		
	Даночните обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото, и тоа најголем дел од лицата кои имаат примања до 10 илјади денари.					
	Додека даночните обврзници кои сметаат дека даночните систем во државата е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е непроменето.					
	Даночните обврзници сметаат дека доколку плаќаат повисоки даноци, воопшто не е веројатно или многу малку е веројатно дека ќе добијат поквалитетни услуги, и тоа најголем дел од лицата кои го делат овој став се даночните обврзници кои имаат просечни примања помеѓу 20 – 30 илјади денари, додека најголем дел од лицата кои имаат просечни примања помеѓу 30 – 40 илјади денари сметаат дека плаќањето повисоки даноци би значело и добивање поквалитетни услуги во споредба со лицата со други примања.					

	<i>Домаќинства Без примања</i>	<i>Домаќинства со приходи до 10 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 10 до 20 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 20 до 30 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи од 30 до 40 илјади денари</i>	<i>Домаќинства со приходи над 40 илјади денари</i>
Доверба во институциите	<p>Без разлика на просечните примања , 7 од 10 лица сметаат дека воопшто немаат или донекаде немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната власт и од страна на централната власт.</p> <p>6 од 10 лица кои се без примања сметаат дека воопшто немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната власт и од страна на централната власт.</p> <p>Без разлика на просечните примања, 6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.</p>					
	6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија, наспроти 4 од 10 лица кои би плаќале повисоки даноци и би живееле во странство.	8 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.		6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија, наспроти 4 од 10 лица кои би плаќале повисоки даноци и би живееле во странство.		50% од лицата би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство што претставува и најголем процент во однос на лицата со други примања кои би сакале да живеат во странство.

Разлики меѓу нивото на месечни примања и даночното однесување во Северна Македонија

Најинформирани за даноците кои се собираат на централно и локално ниво се домаќинствата на даночните обврзници со примања од 30 до 40 илјади денари, додека најнеинформирани се лицата без или оние со примања до 10 илјади денари.

Без разлика на нивото на приходи во домаќинството, **системот за плаќање на локални даноци е појасен за даночните обврзници отколку системот за плаќање на централните даноци.**

Директното искуство со плаќање на даноците се зголемува кај групите со повисоки примања.

Лицата кои имаат месечни примања над 30 илјади денари за 6 пати повеќе од лицата кои немаат месечни примања или имаат до 10 илјади денари сметаат дека **лицата со повисоки примања треба да имаат повисока стапка на данок (познат како прогресивен данок).**

Значајни разлики во однос на ставовите за тоа дали е прифатливо затајување на данок меѓу испитаниците не постојат. Без разлика на просечните примања, за 65% од испитаниците воопшто не е прифатливо затајување на данокот додека за 10% е прифатливо или целосно прифатливо затајување на данокот.

Лицата кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото, и тоа најголем дел од лицата кои имаат примања до 10 илјади денари.

Лицата кои имаат месечни примања помеѓу 30 илјади и 40 илјади денари сметаат дека плаќањето повисоки даноци би значело и добивање поквалитетни услуги во споредба со лицата со други примања. Од другата страна, даночните обврзници сметаат дека доколку плаќаат повисоки даноци, воопшто не е веројатно или многу малку е веројатно дека ќе добијат поквалитетни услуги, и тоа најголем дел од лицата кои го делат овој став се даночните обврзници кои имаат просечни примања помеѓу 20.001 – 30 илјади денари

Без разлика на нивото на месечни примања, 6 од 10 лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија. 50% од лицата кои имаат примања над 40 илјади денари би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство. Овие лица се поинформирани за даночниот систем во државата и плаќаат повеќе данок за разлика од лицата со пониски примања, но од друга страна укажуваат во недоверба во владеењето на правото и во ефикасно трошење на јавните средства. Оттука овие лица самите плаќаат во приватно образование и здравство па очекувано е дека не би сакале да плаќаат даноци за јавни услуги кои не ги користат.

Од друга страна можно е и следното размислување, лицата кои имаат ниски месечни примања покрај тоа што се малку информирани за даночниот систем во државата и системот не им е доволно јасен, тие немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната и централната власт. Имено, поради ниските примања тие

релативно не избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок за разлика од лицата со високи примања, па преземаат повеќе ризик за избегнување на плаќањето на данок особено ДДВ. Поради тоа немаат цврст став дека даночните стапки на даноците треба да се намалат, барем не колку кај лицата со средни и високи примања. Меѓутоа, сепак повеќе сакаат да плаќаат пониски даноци и да останат да живеат во Северна Македонија. Ова укажува повторно дека се задоволуваат со уловите во државата но не дека не сакаат подобри услови за живеење туку бидејќи не веруваат дека повисоките даноци би ја подобриле ситуацијата и поради тоа можеби се помалку даночно одговорни кон своите обврски спрема државата. Од друга страна, лицата со високи примања за 6 пати повеќе од лицата со ниски примања сметаат дека побогатите треба да имаат повисока стапка на оданочување. Оттука тие можеби и не стравуваат од високите даноци бидејќи сметаат дека повисоките даноци веројатно би значело и добивање на поквалитетни услуги. Затоа, лицата со повисоки примања се повеќе свесни и доброволно се стремат кон исполнување на даночните обврски.

Заклучоци

Направивме анализа на профилите на даночните обврзници во врска со доброволното исполнување на даночните обврски и даночниот морал при што ги земавме во предвид 1) социо-демографски белези: возраст, пол, етничка припадност и 2) социо-економски белези: образование, вработеност и личните примања на даночните обврзници.

<i>Социо - демографски:</i>	<i>Социо-економски:</i>
<ul style="list-style-type: none">• <i>Пол</i>• <i>Возраст</i>• <i>Етникум</i>	<ul style="list-style-type: none">• <i>Степен на образование</i>• <i>Куповна моќ</i>

1) СОЦИОДЕМОГРАФСКИ ФАКТОРИ

Пол

Кај женскиот пол на даночни обврзници споредено со машкиот пол на даночни обврзници, степенот на даночен морал мерен низ степенот на (не)прифатливост на однесување на избегнување на даноци е повисок. Истовремено забележана е поголемата даночна дисциплина за доброволно исполнување на даночните обврски и повисок степен на даночен морал кај лицата од женски пол споредено со лицата од машки пол. Оваа разлика може да се должи на јазот помеѓу мажите и жените на пазарот на труд и родова нееднаквост. Жените покрај тоа што се помалку застапени и активни на пазарот на труд, се подложни на поголем ризик од губењето на работното место и затоа се подисциплинирани во доброволното исполнување на даночните обврски. Стравот од преземање на ризик за неисполнување на даночните обврски кај жените е поголем од мажите па можеби и поради тоа и нивниот даночен морал е повисок. Кај лицата од женски пол можеби и за нијанса повисоката перцепција дека даночниот систем во државата е фер придонесува кон поголемиот степен на даночен морал.

Возраст

Ставовите на најмладите испитаници за цели на испитување на даночниот морал потврдуваат дека емиграцијата на младото население зема поголем обем. Имено, **7 од 10 лица на возраст од 18 до 24 години би сакале да плаќаат повисоки даноци и да живеат во странство, додека постарите лица би сакале да плаќаат пониски даноци и да живеат во Северна Македонија.**

Граѓаните до возраст од 40тина години повеќе преферираат да ја напуштат државата и да плаќаат повисоки даноци на друго место, наспроти граѓаните над 40 години кои преферираат пониски даноци и да останат да живеат во Северна Македонија покажуваат дека се задоволуваат со условите во Северна Македонија поради резигнираност. Тие веруваат дека повисоки даноци не би ја подобрила ситуацијата ниту пак веруваат дека тие може нешто да променат и дека приходите од евентуално повисоките даноци ќе завршат во неефикасен јавен систем низ системот на корупција и на централната и локалната власт. Повисокото ниво на даночен морал е забележан

кај повозрасната структура на даночни обврзници и тоа посебно над 55 и над 65 години, мерен низ степенот на (не)прифатливост на однесување на избегнување на даноци. Оваа група а посебно над 65 години преземаат помали ризици бидејќи се соочени со поголем ризик поради поголем општествен влог, поподложни се на општествената норма дека е неприфатливо мамењето на даноци, па оттука и поголемата даночна дисциплина за доброволно исполнување на даночните обврски

Етничка припадност

Системот за плаќање на даноците кои ги собира централната власт најмногу им е јасен на даночни обврзници со македонска етничка припадност, додека системот за плаќање на даноците кои ги собира локалната власт најмногу е јасен на даночните обврзници припадници на албанската етничка заедница. Најголем дел од даночните обврзници со етничка припадност Македонци и останати, сметаат дека нивото на корупција на централната и локалната власт не е променето во споредба со пред 5 години, наспроти даночните обврзници со албанска етничка припадност кои сметаат дека нивото на корупција во државата е повисоко споредено со пред 5 години. Повисокото ниво на даночен морал е забележан кај помалите етнички заедници, мерен низ степенот на (не)прифатливост на однесување на избегнување/мамење на даноците, следено по македонската етничка група, а најнизок кај албанската етничка група. Ова може да биде поврзано и со високата фрагментарност на македонското општество па оттука да влијае и врз довербата во системот, квалитетното на јавни услуги кои го добиваат за платените даноци и сл. .

2) СОЦИОЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ

Степен на образование

Повисокото ниво на даночен морал е забележан даночни обврзници со низок степен на образование, мерен низ степенот на (не)прифатливост на однесување на избегнување/мамење на даноците, кај истата образовна категорија во просек се јавува најголемо несогласување за тоа дека неподмирувањето на даноците е прифатливо доколку властите се корумпирани. **Пообразованите даночни обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е исто во споредба со минатото. Додека, помалку образованите даночни обврзници кои сметаат дека даночниот систем во државата не е фер, сметаат дека нивото на корупција на централната власт е поголемо во споредба со минатото и тоа за 13 пати повеќе од истиот став на пообразованите лица.** Највисоко образована структура со образование над факултетското образование има највисока перцепција дека даночниот систем е не-фер а истовремено повисоко образованите даночни обврзници (високо и повисоко образование) во поголема мера им е префатливо даночното мамење во услови на корупција. Тоа може да се должи и на ниската доверба на даночните обврзници кон централната и локалната власт. Со нерешените коруптивни индикации во РСМ на висока корупцијата и неказнивоста води до чувството за нефер третман кон граѓаните кои се и даночни обврзници. Многу е веројатно дека повисоко образованите лица се повеќе информирани за оваа реалност од пониско образованите како и за сериозноста на последиците по даночниот морал и можеби поради тоа лицата кои имаат понизок степен на образование помалку би се осудиле да избегнат плаќање на данок за разлика од

лицата со повисок степен на образование кои се повеќе свесни за нефункционалноста на системот на казниност. Како што во неодамнешните студии направени за 111 земји во светот се демонстрира дека постои прилично мала, но статистички значајна негативна врска помеѓу образованието на даночните обврзници и доброволното исполнување на даночните обврски⁶⁰, ситуацијата во Северна Македонија е слична. Високообразованите испитаници имаат тенденција да се помалку дисциплинирани во доброволното исполнување на даночните обврски отколку помалку образованите.

Понатаму, помалку образованите лица сметаат дека доколку се плаќаат повисоки даноци малку е веројатно дека ќе се добијат и поквалитетни услуги, но сепак сакаат да плаќаат пониски даноци и да останат да живеат во Северна Македонија. Ова укажува дека помалку образованите лица се задоволуваат со уловите во државата но не дека не сакаат подобри услови за живеење туку бидејќи не веруваат целосно дека повисоките даноци значително би ја подобриле ситуацијата. Од друга страна пак, високообразованите лица сметаат дека со плаќањето на високи даноци воопшто не е веројатно дека ќе се добијат поквалитетни услуги во државата, па поради тоа повеќе сакаат да живеат во странство каде веруваат дека плаќањето на повисоки даноци нуди повисок квалитет на живот и поквалитетни јавни услуги.

Куповна моќ

Повисокото ниво на даночен морал е забележан даночни обврзници со повисоки приходи над 50 илјади денари, мерен низ степенот на (не)прифатливост на однесување на избегнување/мамење на даноците, кај истата образовна категорија во просек се јавува најголемо несогласување за тоа дека неподмирувањето на даноците е прифатливо доколку властите се корумпирани. Најголем дел на даночните обврзници од чии приходи се над 40 илјади денари би плаќале повисоки даноци но да живеат во странство. Тие се информирани за даночниот систем во државата и плаќаат повеќе данок за разлика од лицата со пониски примања, но од друга страна тие не веруваат дека правото владее и се на мислење дека нема квалитетни јавни услуги па поради тоа самите плаќаат за дополнителни услуги како образование и здравство во приватниот сектор. Оттука, тие не би сакале да плаќаат даноци за јавни услуги кои не ги користат. Нивната висока информираност за даночниот систем, владеењето на правото кое не се почитува во државата и неказнивоста која е голема можеби доведува да сметаат дека ќе имаат високи приходи од нивните високи приходи за неплатен данок бидејќи неказнивоста е висока.

Од друга страна можно е лицата кои имаат ниски месечни примања покрај тоа што се малку информирани за даночниот систем во државата и системот не им е доволно јасен, тие немаат доверба во трошењето на даноците од страна на локалната и централната власт. Имено, поради ниските примања тие помалку избегнуваат да купуваат производи и услуги на сивиот пазар за кои не се плаќа данок за разлика од лицата со високи примања, па преземаат повеќе ризик за избегнување на плаќањето на данок особено ДДВ. Поради таа причина, тие немаат доволно цврст став дека даночните стапки на даноците треба да се намалат, не колку кај лицата со средни и

⁶⁰ Bobek, D. D., Roberts, R. W., & Sweeney, J. T. (2007). The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and the United States. *Journal of Business Ethics*, 74, 49–64. <http://dx.doi.org/10.2307/25075443>

високи примања. Меѓутоа, сепак повеќе сакаат да плаќаат пониски даноци и да останат да живеат во Северна Македонија. Истовремено лицата со високи примања за 6 пати повеќе од лицата со ниски примања сметаат дека побогатите треба да имаат повисока стапка на оданочување. Оттука тие можеби и не стравуваат од високите даноци бидејќи сметаат дека повисоките даноци веројатно би значело и добивање на поквалитетни услуги и доброволно се стремат кон исполнување на даночните обврски.

АНЕКС: Сумарни статистики за аспекти од даночниот морал и нивна поврзаност со одредени варијабли и со социо-демографски белези

Искуствата од други земји покажуваат дека социо-демографските фактори/белези се детерминанти кои влијаат врз даночното однесувањето односно даночниот морал и дисциплина вклучително и доброволно плаќање на даночните обврски.

Во насока на испитување на влијанието на некои од овие променливи на примерокот во РС Македонија спроведен во 2020 (на почетокот) се обидуваме да најдеме статистичка значајност и врска помеѓу овие фактори со даночниот морал, поврзаноста на ставовите за доброволно плаќање на даночните обврски со перцепцијата за корупција, избегнување на плаќање на даноците кога не се адекватно потрошени јавните средства како и перцепцијата дали даночниот систем кој е (не)фер, итн.

Во насока на мерење на перцепцијата на испитаниците т.е. даночните обврзници во РС Македонија за нивниот даночен морал преку нивните ставови за степенот на (не)прифаќање на мамење за даноците во однос на перцепцијата за корупцијата, неадекватно трошење на јавни средства, перцепцијата за фер или не-фер даночен систем како и во однос на прифаќање на мамењето кај даноците од опкружувањето (социјална норма). Разликите по овие прашања се разгледуваат и по групи поделени по социо-демографски и социо-економски белези.

Следејќи ги овие одговори по просечните одговори (на скала од 1 до 5) може да се заклучи дека: **во најголема мера граѓаните во РСМ себеси се сметаат за даночно одговорни и мамењето кај даноците го сметаат во најголема мера за неприфатливо однесување.** Помали разлики во вредноста на просечните одговори се јавуваат помеѓу различните категории/по различни белези за степенот на прифаќање на мамењето со даноци, со индикација на: повисок даночен морал (даночното мамење е неприфатливо однесување) кај: **лицата од женски пол, кај лицата од повозрасна категорија (над 55 и над 65 години), кај студентите и пензионерите, кај лицата со најниско образование, кај даночните обврзници од источниот дел на државата, и кај лицата со највисоката категорија на приходи во домаќинството.**

Преку користење на АНОВА тест сакаме да ја потврдиме/утврдиме дали постои статистичката значајност на поврзаните варијабли односно по прашањата за даночниот морал до која мера е (не)прифатливо да се мами кај даноците, во споредба со дадените категории и по белези, Тестовите утврдија дека постои статистички значајна разлика помеѓу просекот на групите (по категории во различни белези) за следните прашања и категории ($p < 0.05$):

Во однос на (не) **прифатливоста на мамењето на даночен морал** (ТМ) постои значајна статистичка разлика која се потврдува помеѓу групите по возраст, етничка припадност, религиозност, регион (даночен центар) и висина на приходи.

Степенот на **прифатливост на мамење во однос на тоа колкава е (перцепцијата за) корупцијата**, прифатливоста на мамење се зголемува односно даночниот морал се

намалува кај граѓаните кај кои перцепцијата за корупција е поголема, сепак поголем даночен морал според просечните одговори се јавува кај одредени категории по дадените белези и тоа: **кај лица од женски пол, кај повозрасни лица и најмладите полнолетни, кај лицата кои не се вработени – домаќини, кај лицата од македонска етничка припадност, во источниот дел од државата, кај лицата со минимални примања но и највисоки примања во домаќинство.**

Со користење на АНОВА тест статистичката значајност во однос на степенот на корупција и даночниот морал (COR) се потврдува дека постои значајна разлика само помеѓу групите поделени **во региони и приходи по домаќинство.**

(Не)прифатливоста да се мами на даноци доколку јавните средства не се трошат според потребите повторно укажува на поголема прифатливост за мамење доколку обврзниците сметаат дека има неадекватно трошење на јавните ресурси. Во однос на постоење на разлики во ставовите (во помала мера), просечните одговори укажуваат на повисок даночен морал (неприфаќање на мамење) кај категориите: **лица од женски пол, најмладите полнолетни лица, студентите, припадници на македонската етничка заедница, лица кои се сметаат дека не се религиозни, и источните региони.**

Со користење на АНОВА тест статистичката значајност во однос на степенот на **адекватно трошење на јавните средства и даночниот морал (GOV)** се потврдува дека постои статистички значајна разлика само помеѓу групите поделени во региони и по висина приходи по домаќинство.

Прифатливоста да се мами на даноци во услови на перцепција на **не-фер даночен систем** од просечните одговори укажува на поголема прифатливост за мамење доколку обврзниците сметаат (перцепција) дека има даночниот систем не е фер. Во однос на постоење на разлики во ставовите (во помала мера), укажуваат на повисок даночен морал кај категориите: **лица од женски пол, најмладите полнолетни лица, лица со највисок степен на образование, студенти, припадници на македонската етничка заедница, источните региони и во категоријата на највисоки приходи по домаќинство.**

Со статистичката значајност во однос на степенот на прифаќањето на мамење на даноци во услови кога системот за даноци е перципиран како не-фер (FAIR) значајна статистичка разлика се јавува помеѓу групите поделени во: **пол, возраст, образование, регион и приходи.**

Општествената норма на прифатливост на некој друг од околината/средина да мами во однос на даноците е повторно околу просекот на целосниот примерок, а разлики се јавуваат со понизок степен на прифатливост на мамење на средината кај лицата од групите: **машки пол, кај повозрасните категории на лица, кај највисоко образованите, кај домаќините, кај лицата со македонска етничка припадност, источните региони на државата, и групи со средните примања во домаќинството.**

Статистичката значајност во однос на степенот на прифаќањето на даночното мамење на другите во нашата околина, како општествена норма (SOCN) се потврдува дека постои значајна разлика помеѓу групите поделени во: *возраст, статус на вработеност, етничка припадност, религиозност, и регион.*

Табела: Сумарни статистики за одредени варијабли

	FREQ	%	mean TM (A16_18)	TM (SD)	mean COR (A16_17)	COR (SD)	mean GOV (A16_11)	GOV (SD)	mean FAIR (A16_1)	FAIR (SD)	mean SOCN (A16_10)	SOCN (SD)
<i>Пол/Gender</i>												
Женско	499	49.90	1.53	1.167	2.35	1.691	2.61	1.64	2.95	1.72	2.54	1.60
Машко	501	50.1	1.65	1.222	2.47	1.646	2.68	1.53	3.28	1.70	2.50	1.63
<i>Возраст/Age</i>												
18-24	100	10.0	1.52	1.359	2.42	1.748	2.37	1.70	2.31	2.06	2.71	1.77
25-34	181	18.1	1.63	1.179	2.53	1.727	2.58	1.56	3.00	1.70	2.54	1.66
35-44	233	23.3	1.78	1.253	2.58	1.636	2.80	1.56	3.29	1.57	2.76	1.57
45-54	182	18.2	1.7	1.253	2.47	1.654	2.85	1.57	3.37	1.60	2.57	1.59
55-64	172	17.2	1.39	1.023	2.72	7.549	2.52	1.58	2.94	1.70	2.27	1.58
Повеќе од 65	132	13.2	1.37	1.044	2.21	1.690	2.54	1.59	3.45	1.70	2.17	1.54
<i>Степен на образование/Education level</i>												
Без образование / основно училиште	157	15.7	1.37	1.088	2.25	1.794	2.72	1.81	3.35	1.69	2.48	1.72
Средно училиште (насочено или гимназија)	490	49.0	1.60	1.213	2.41	1.624	2.63	1.57	3.08	1.78	2.48	1.60
Вишо училиште / факултет	320	32.0	1.65	1.180	2.51	1.672	2.64	1.50	3.07	1.62	2.65	1.57
Магистратура / докторат	33	3.3	1.82	1.467	2.30	1.686	2.39	1.54	2.97	1.79	2.06	1.75
<i>Статус на вработување/Occupational status</i>												
Вработен	573	57.3	1.67	1.19	2.48	1.60	2.69	1.48	3.14	1.59	2.62	1.59
Невработен	146	14.6	1.57	1.24	2.58	1.83	2.90	1.74	3.20	1.98	2.63	1.69
Домаќин / ка	58	5.8	1.50	1.45	2.00	1.89	2.03	1.81	2.84	1.92	2.07	1.78
Студент	47	4.7	1.43	1.25	2.26	1.71	1.87	1.56	1.96	1.89	2.70	1.65
Пензионер	176	17.6	1.41	1.04	2.22	1.64	2.66	1.62	3.36	1.66	2.21	1.51
<i>Етничка припадност/Etnical background</i>												
Македонец / ка	716	71.6	1.49	1.13	2.37	1.65	2.59	1.57	3.09	1.72	2.38	1.545
Албанец / ка	230	23.0	1.98	1.35	2.53	1.69	2.71	1.61	3.18	1.68	2.76	1.703
Србин / ка	6	.6										
Турчин / ка	6	.6										
Ром / ка	24	2.4	1.24	0.91	2.43	1.81	3.06	1.62	3.26	1.89	3.30	1.84
Бошњак / иња	5	.5										
Друго_____	13	1.3										
<i>Религиозност/Religiousness</i>												
Воопшто не сте религиозни	37	3.7	1.43	1.24	2.38	1.89	1.95	1.49	2.92	2.01	2.19	1.647
2	102	10.2	1.53	1.21	2.45	1.63	2.49	1.65	3.17	1.74	2.24	1.642
3	394	39.4	1.57	1.16	2.37	1.64	2.73	1.54	3.10	1.68	2.41	1.572
4	261	26.1	1.71	1.24	2.48	1.64	2.62	1.48	3.16	1.66	2.70	1.560
Многу религиозни	192	19.2	1.46	1.13	2.36	1.74	2.69	1.77	3.11	1.81	2.65	1.724
Не знае / Нема одговор	14	1.4	2.43	1.70	2.93	1.94	2.86	1.66	2.86	2.07	3.21	1.578
<i>Дирекција/Регион/Region</i>												
РД Скопје	294	29.4	1.44	1.00	2.27	1.60	2.60	1.58	3.33	1.63	2.88	1.61
РД Тетово	178	17.8	1.81	1.39	2.34	1.72	2.90	1.70	3.21	1.79	2.82	1.81
РД Битола	126	12.6	2.11	1.49	2.94	1.74	3.06	1.50	2.79	2.08	2.64	1.56

Табела: Сумарни статистики за одредени варијабли

	FREQ	%	mean TM (A16_18)	TM (SD)	mean COR (A16_17)	COR (SD)	mean GOV (A16_11)	GOV (SD)	mean FAIR (A16_1)	FAIR (SD)	mean SOCN (A16_10)	SOCN (SD)
РД Прилеп	135	13.5	1.65	1.24	3.16	1.52	2.89	1.51	3.41	1.13	2.48	1.49
РД Штип	179	17.9	1.42	0.98	2.09	1.60	2.21	1.35	2.89	1.76	1.92	1.25
РД Струмица	88	8.8	1.13	0.86	1.76	1.47	2.15	1.74	2.70	1.81	1.81	1.62
Приходи во домаќинство/Household income												1.72
Без примања	24	2.4	1.88	1.39	2.42	1.79	2.71	2.12	3.08	1.82	2.63	1.884
До 10000денари	35	3.5	1.54	1.24	2.51	1.84	2.94	1.70	3.97	1.36	2.71	1.824
10001- 20000денари	151	15.1	1.51	1.06	2.03	1.56	2.62	1.55	3.43	1.58	2.46	1.544
20001- 30000 денари	193	19.3	1.73	1.25	2.64	1.71	2.77	1.53	3.18	1.71	2.47	1.538
30001- 40000денари	176	17.6	1.80	1.36	2.74	1.68	2.77	1.61	3.32	1.58	2.37	1.563
40001- 50000денари	117	11.7	1.55	1.14	2.48	1.64	2.72	1.45	3.14	1.66	2.49	1.606
Над 50001денари	77	7.7	1.39	1.10	2.32	1.60	2.64	1.56	2.53	1.77	2.75	1.632
Одбива да одговори	227	22.7	1.43	1.09	2.20	1.64	2.37	1.62	2.75	1.86	2.61	1.712
Просек												1.59
			1.20	2.41	1.67	2.64	1.59	3.12	1.72	2.25	1.62	

белешка: Даночен Морал (TM) е внатрешната / интринсична мотивација за плаќање на даноците, нивото на даночен морал се мереше на скала од 5 нивоа каде 1 (испитаникот не се согласува воопшто дека мамењето на даноци е прифатливо) покажува дека даночната евазија никогаш не е прифатлива или етичка додека 5 значи дека е оправдана или етичка (целосно се согласува со изјавата дека мамењето на даноци е прифатливо).

Корупцијата (COR), ефикасно трошење на јавните средства (GOV), перцепцијата за степенот на фер систем (FAIR), општествена норма (SOCN) исто така се мереа на скала од 1 до 5 (1 целосно не се согласувам, 5 целосно се согласувам)

TM Tax morale/Даночен морал	Прашање A16-18	Мамењето за даноци, ако имам шанси да мамам, е прифатливо
COR Corruption/Корупција	Прашање A16-17	Избегнувањето плаќање даноци е прифатливо доколку властите се корумпирани
GOV Government spending/Јавни трошоци	Прашање A16-11	Доколку средствата не се тршат според потребите на граѓаните избегнувањето на плаќање даноци вам ви е прифатливо
FAIR Perception of Fairness/Перцепција за фер	Прашање A16-1	Даночниот систем во државата е не-фер
SOC Social norm/Општествена норма	Прашање A16-10	Немам против доколку некој од моите блиски пријатели или членови на семејството избегнува плаќање на даноци

Извор: обработени податоци од прашалник спроведен во РС Македонија, за потребите на проектот на ЦЕА

Табела: F статистика, (p) статистичка значајност, АНОВА

	TM	COR	GOV	FAIR	SOCN
	F, p				
<i>Пол/Gender</i>					
F	2.424	1.301	0.479	8.925	0.154
p	0.120	0.254	0.489	0.003	0.695
<i>Возраст/Age</i>					
F	3.453	2.021	2.035	7.441	3.391
p	0.004	0.073	0.071	0.000	0.005
<i>Степен на образование/Education level</i>					
F	2.513	0.853	0.400	1.198	1.731
p	0.057	0.465	0.753	0.309	0.159
<i>Статус на вработување/Occupational status</i>					
F	1.941	2.187	6.171	6.845	3.607
p	0.101	0.068	0.000	0.000	0.006
Eta (correlation)					
<i>Етничка припадност/Etnical background</i>					
F	17.777	0.850	2.488	.453	11.458
p	0.000	0.428	0.084	.636	0.000
<i>Религиозност/Religious background</i>					
F	2.609	0.448	1.961	.219	2.732
p	0.024	0.815	0.082	.955	0.018
<i>Дирекција/Регион/Region</i>					
F	10.875	13.165	7.984	4.353	13.379
p	0.000	0.000	0.000	0.001	0.000
<i>Приходи во домаќинство/Household income</i>					
F	3.229	3.276	1.547	5.226	0.677
p	0.000	0.002	0.148	0.000	0.692

Извор: обработени податоци од прашалник спроведен во РС Македонија, за потребите на проектот на ЦЕА

Листа на референци

1. Alesina, A, Baquir, R. and EASTERLY W. (1999): "Public goods and Ethnic Division," in e-Library World Bank Policy Research Working Paper Series 2108, retrieved July 27, 2005,
2. Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1, 323–338.
3. Alm, J., Cherry, T., Jones, M., & Mckee, M. (2010). Taxpayer information assistance services and tax compliance behaviour. *Journal of Economic Psychology*, 31, 577–586
4. Alm, J. Martinez-Vazquez and F. Schneider (2004) 'Sizing' The Problem of the Hard-to-Tax', *Contributions to Economic Analysis* 268: 11-75
5. Andrej Tuscisny, Is Ethnic Diversity a Poverty Trap? A Complex Relationship between Ethnicity, Trust, and Tax Morale, European University Institute, EUI Working Paper MWP 2014/09
6. Andreoni, J., Erard, B., & Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36, 818–860.
7. Benno Torgler, (2007). *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*, Edvard Elgar Publishing limited, UK
8. Bhatia, H. L. (1976). *Public Finance* (19th edition ed.). New Delhi: Vikas Publishing House Pvt Ltd.
9. Bobek, D. D., Roberts, R. W., & Sweeney, J. T. (2007). The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and the United States. *Journal of Business Ethics*, 74, 49–64..
10. Chan, C. W., Troutman, C. T., & O'Bryan, D. (2000). An expected model of taxpayer compliance: Empirical evidence from the United States and Hong Kong, *Auditing and Taxation. Journal of International Accounting*, 83-103.
11. Chang, O. H., Nichols, D. R., & Schultz, J. J. (1987). Taxpayers attitudes toward tax audit risk. *Journal of Economic Psychology*, 8(3), 299–309.
12. Chung, J., & Trivedi, V. (2003). The effect of friendly persuasion and gender on tax compliance behavior. *Journal of Business Ethics*, 47, 133–145.
13. Clotfer, C. T. (1983). Tax Evasuion and Tax Rates: An analysis of individual returns. *The Review of Economics abd Statistics*, 65(3), 363–373
14. Clotfelter, C. T. (1983). Tax evasion and tax rates: An analysis of individual returns. *Review of Economics and Statistics*, 65(3), 363–373.
15. Crane, S. E., & Nourzad, F. (1986). Tax evasion:An empirical analysis. *The Economics and Statistics*, 68(2), 217–228.
16. Dubin, J. A., Graetz, M. J., & Wilde, L. L. (1990). The effect of audit rates on the federal individual income tax, 1977–1986. *National Tax Journal*, 43(4), 395–409.
17. E. Hofmann, M. Voracek, C. Bock, Erich Kirchler, 2017. Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries

18. Finance Think, Бриф за политиките 15. Родовиот јаз во платите му штети на економскиот раст
19. Fjeldstad, O. H., & Semboja, J. (2001). Why people pay taxes: the case of the development levy in Tanzania. *World Development*
20. Fredrick, W. W., & Peter, O. I. (2019). The Influence of Demographic Factors on Tax Payer compliance in Uganda. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*
21. Friedland, N., Maital, S., & Rutenberg, A. (1978). A simulation study of income tax evasion. *Journal of Public Economics*, 10(1), 107-116.
22. Grootaert C., Van Bastelaer T (2002): *"Understanding and measuring social capital: A multidisciplinary tool for practitioners,"* (eds.), World Bank ISBN: 978-0-8213-5068-3; SKU: 15068
23. Habyarimana J. and Humphreis M. and Posner D. and Weinstein J. (2007): "Why does ethnic diversity undermine public good provision?" *American Political Science Review*, Vol. 101. No. 4 pp. 709-725
24. Hofmann, M. Voracek, C. Bock, Erich Kirchler, 2017. Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries
25. Jackson, B. R., & Jaouen, P. R. (1989). Influencing taxpayer compliance through sanction threat or appeals to conscience. *Advances in Taxation*, 2, 31-147.
26. Jackson, B. R., & Milliron, V. C. (1986). Tax compliance research: Findings, problems, and prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5, 125-165.
27. James O Alabede, (2014). An Exploratory Analysis of Individual Taxpayers' Compliance Behaviour in Nigeria: a Study of Demographic Differences and Impact
28. Kirchler, & Cambridge, E. (2007). *The Economic psychology tax behavior.*
29. Kirchler, E. (1999). Reactance to taxation: Employers attitude towards taxes. *Journal of Socio-Economics*, 28(2), 131-138
30. Kirchler, E. (2007). *The economic psychology of tax behavior.* Cambridge: Cambridge University Press.
31. Konrad, K.A., & Qari, S. (2009). The last refuge of a scoundrel? Patriotism and tax compliance. IZA Discussion Paper Series, No. 4121.
32. Lago-Penas, I., & Lago-Penas, S. (2010). The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries. *European Journal of Political Economy*, 26(4): 441-453.
33. M. Ristovska, N. M. Blazevski, M. Nikolov. (2013). An alternative view to the tax evasion: The effect of tax morale on paying taxes in Macedonia and EU countries
34. Manaf, N. A., Hasseldine, J., & Hodges, R. (2005). The determinants of Malaysian Land taxpayers' compliance attitude. *eJournal of Tax Research*, 3(2), 206-221.

35. Marco Hernandez, Jonathan Karver, Mario Negre, Julie Perng, 2019 Kosovo: Promoting Tax Compliance with Behavioral Insights, International Development Agency / The World Bank
36. Nikolov M. (2013): "Cost efficiency of municipalities: Does ethnic fragmentation matter?" Book: ISBN-13: 978-961-6842-16-7, DOI: 10.4335/978.961.6842.16.7(2013);
37. Niway, A. W. (2016). Determinant of voluntary compliance behavior evidence from SNNPR Ethiopia. *International Journal of Science and Research*, 5(12), 967-973
38. North D. (1990): "Institutions, Institutional Change and Economic Performance," Cambridge University Press
39. Paddison R. (1983): "The fragmented state: The political geography of power," Blackwell.
40. Putnam R. (1993): "Making democracy work: Civic traditions in modern Italy, Princeton: Princeton University Press
41. Ranis G. (2011): "Diversity of communities and economic development," Yale University, Economics Department Working Paper No. 93 retrieved October 23, 2011,
42. Riley, M. & Foner, A., Warner, J. (1988). *Sociology of age*. In N.J. Smelser (Ed.), *Handbook of sociology* (S.243-290). Newbury Park: Sage.
43. Saad, N. (2010). Services and tax compliance behavior. *Journal of Economic Psychology*, 31, 577-586.
44. Shanmugam, S. (2004). Enforcing tax compliance: Relevant issues for criminal prosecution. *Tax Nasional*, First Quarter, 17-19.
45. Sherry Xin Li, *Social Identity*, 9(9), 537-556.es, *Ethnic Diversity, and Tax Morale*, School of Economic, Political and Policy Sciences (EPPS), University of Texas at Dallas,
46. Spicer, M. W., & Lundstedt, S. B. (1976). Understanding tax evasion. *Public Finance*, 21(2), 295-305.
47. Steinmo Sven H. (2018) *The Leap of Faith, The Fiscal Foundations of Successful Government in Europe and America*, , Oxford Scholarship Online,
48. Tiebout C. (1956): "A Pure Theory of Local Expenditure," *Journal of Political Economy*. Vol. 64, No. 5 (pp. 416-424)
49. Wallshutzky, I. G. (1984). Possible causes of tax evasion. *Journal of Economic Psychology*, 5(1), 371-384.
50. Witte, A. D., & Woodbury, D. F. (1985). The effect of tax laws and tax administration on tax compliance: The case of US individual tax. *National Tax Journal*, 38(1), 1-13.
51. Yong, K. (2005). Malaysia's first year self-assessment year for individual taxpayers. *Tax Nasional*, Second Quarter, 22-24